

Passend onderwijs naar niveau

Verslag éénmeting volgsysteem voorjaar 2009

Actis Advies

J. Vreuls & R. van Schoonhoven

m.m.v. D. Heijns en M. Vollaard

Rotterdam, 21 april 2009

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Kernpunten van het volgsysteem	6
1.2	Fasering in het proces	7
1.3	Onderzoeksvragen éénmeting	8
1.4	Indicatoren en ijkpunten	9
1.5	Dataverzameling	9
1.5.1	Factsheets	10
1.5.2	Gesprekken in de regio	10
1.5.3	Gevalsstudies	11
1.6	Leeswijzer	11
2	Kernpunten uit het kompas	12
2.1	Vorming van het regionale netwerk	12
2.1.1	Stand van zaken	12
2.1.2	Wel of geen regionaal netwerk?	16
2.1.3	Ontwikkelingen	17
2.1.4	Aantal 'uitgebreide' vragenlijsten	18
2.2	Samenwerking tussen partners	18
2.2.1	Stand van zaken	18
2.2.2	Ontwikkelingen	20
2.3	De inhoudelijke agenda	21
2.3.1	Missie en visie	21
2.3.2	Inhoudelijke agenda	23
2.3.3	Ontwikkelingen	24
2.4	Onderwijs- en onderwijsondersteunend personeel	24
2.4.1	Betrokkenheid	24
2.4.2	Versterking handelingsbekwaamheid en ondersteuning van leraren	25
2.4.3	Ontwikkelingen	27
2.5	Ouders	27
2.5.1	Betrokkenheid ouders	27
2.5.2	Individuele ondersteuning ouders	28
2.5.3	Ontwikkelingen	29
2.6	Reflectie	30
2.6.1	Reflectie op de voortgang	30
2.6.2	Insteek en ondersteuning rond passend onderwijs	32
3	Perspectieven op passend onderwijs	34
3.1	Casus 1	34
3.1.1	algemeen	34
3.1.2	(v)so-school	35
3.1.3	Sbao	36
3.1.4	Pro-school	37
3.2	Casus 2	37
3.2.1	Algemeen	37
3.2.2	(v)so-school	38
3.2.3	Sbao	38

3.2.4	Pro-school	39
3.3	Casus 3	40
3.3.1	Algemeen	40
3.3.2	(v)so-school	41
3.3.3	Sbao	42
3.3.4	Pro-school	43
3.4	Beschouwing	43
4	Aandachtspunten	46
4.1	Werken met ijkpunten	46
4.2	Aandachtspunten	47
4.2.1	Veel gebeurt al, maar (nog?) niet op niveau van het netwerk	47
4.2.2	Een gefaseerde ontwikkeling	47
4.2.3	Betrokkenheid personeel en ouders op niveau van het netwerk?	48
4.2.4	Passend onderwijs niet altijd eerste prioriteit	49
5	Conclusies en aanbevelingen	50
5.1	Terug naar de onderzoeksvragen	50
5.2	Aanbevelingen	53
5.2.1	De ontwikkeling van Passend Onderwijs	53
5.2.2	Het volgsysteem	53
	Bijlage	
	Bijlage I Overzicht van gesprekken in regio's	54
	Bijlage II Overzicht regionale netwerken voorjaar 2009	56
	Bijlage III Overzicht van swv's zonder vermelding	65
	Bijlage IV Ijkpunten	66
	Bijlage V Gesprekspartners	68

1 Inleiding

In 2007 is het landelijke traject 'Passend Onderwijs' in gang gezet. Het is erop gericht de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. Of, zoals staatssecretaris Dijkema het in het Kamerdebat in december 2008 verwoorde: 'Het bij de leerling passende onderwijs moet er gewoonweg zijn, het moet van goede kwaliteit zijn en je moet er als leerling en ouders ook wat aan hebben'. De bedoeling is dit te realiseren door schoolbesturen binnen afzienbare termijn de verantwoordelijkheid te geven voor alle aangemelde en ingeschreven leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben, een passend onderwijszorgaanbod te bieden. Dit gebeurt pas dan als de ontwikkelingen bij de scholen en hun besturen - 'van onderop' - dusdanig zijn, dat deze stap met vertrouwen kan worden gezet.

Eind 2008 signaleert de staatssecretaris rondom Passend Onderwijs veel enthousiasme en beweging in het veld¹. Het onderwerp staat in toenemende mate op regionale overlegagenda's, er wordt onderling kennis gemaakt en netwerken worden gevormd. Tegelijkertijd ziet zij ook 'veel bestuurlijke drukte': in regio's zitten veel partners om de tafel, dat leidt soms tot stroperigheid; men is behoedzaam als het gaat om het aangaan van gezamenlijke verantwoordelijkheid over budgetten; ouders en personeel zijn te weinig betrokken bij deze ontwikkelingen. Ook constateert de staatssecretaris dat er nog diverse onduidelijkheden leven: in een traject dat van onderop ontstaat, is weinig 'houvast' mogelijk aan landelijke kaders.

Omdat het proces op een aantal vlakken stagneert, stelt de staatssecretaris voor tot een gefaseerde aanpak over te gaan. Deze houdt in dat in 2011 zoals beoogd de schoolbesturen de verantwoordelijkheid krijgen voor een sluitend systeem van leerlingenzorg. Ook zullen zij er in 2011 voor moeten zorgen dat er in de regio één loket bestaat voor indicatiestelling. De budgetfinanciering voor het (voortgezet) speciaal onderwijs wordt echter zo snel mogelijk ná 2011 ingevoerd; invoering in datzelfde jaar is niet meer haalbaar.

Ook dringt de staatssecretaris er op aan te zorgen voor een kanteling in het proces van 'bestuurlijke drukte' naar 'de leerling centraal': "Uitgaan van wat de leerling kan, doel- en opbrengstgerichtheid, registreren en evalueren, aansluiten bij wat vervolgopleidingen en arbeidsmarkt vragen en betere kwalificatiemogelijkheden."

Begin december 2008 krijgt de staatssecretaris steun van de Kamer voor deze gefaseerde aanpak. In het voorjaar van 2009 zal de nadere uitwerking van de aanpak verschijnen.

Kortom, ondanks dat er hier en daar in de ontwikkeling van Passend Onderwijs van onderop hier en daar wat haperingen zijn, is de koers nog steeds helder: 2011 is en blijft het jaar waarin de scholen en hun besturen zelf verantwoordelijkheid gaan dragen voor een sluitend systeem van zorg voor hun leerlingen. Dat

¹ Brief staatssecretaris 24-11-2008, Tweede Kamer vergaderjaar 2008-2009 31 497 nr. 9. Zie ook Ministerie van OCW, Tweede Voortgangsrapportage Passend Onderwijs – November 2008; Infopunt Passend Onderwijs, Veldrapportage november 2008.

betekent dat er hoe dan ook de komende tijd in diverse regio's nog (extra) stappen gezet gaan worden. Het is dan ook zaak de komende periode de ontwikkeling van Passend Onderwijs van onderop, blijvend in beeld te houden. Daarmee is reeds een begin gemaakt door middel van de zogeheten nulmeting van het volgsysteem Passend Onderwijs die begin 2008 is verricht. Deze éénmeting is daarop het vervolg en brengt in beeld welke stappen in de regionale netwerken sinds vorig jaar zijn gezet.

1.1 Kernpunten van het volgsysteem

Passend Onderwijs is ingezet om een oplossing te realiseren voor de volgende knelpunten¹:

- op veel scholen wordt de kwaliteit van het onderwijs aan zorgleerlingen als onvoldoende beoordeeld;
- de complexiteit van verschillende zorgstructuren in het primair en voortgezet onderwijs, met eigen indicatiestelling en bekostiging;
- de niet-sluitende verdeling van verantwoordelijkheden;
- een ongewenste groei van het aantal leerlingen met een indicatie voor (voortgezet) speciaal onderwijs en leerlinggebonden financiering.

De bedoeling is deze knelpunten te verhelpen door schoolbesturen de verantwoordelijkheid te geven te zorgen voor 'passend onderwijs': voor een sluitend systeem van leerlingenzorg. Daarbij kan worden aangesloten bij datgene wat er al is: de samenwerkingsverbanden wsns en vo en de regionale expertisecentra (rec's). De samenwerking tussen deze verbanden kan worden geïntensiveerd in regionale netwerken, zodat meer samenhang tussen initiatieven en reeds bestaande werkwijzen ontstaat.

Uit de beleidsdocumenten komt naar voren dat een aantal stappen worden onderscheiden, te weten: de vorming van netwerken, het feitelijk ook samenwerken in regionale context en het verder in gezamenlijkheid uitbouwen van de inhoud van Passend Onderwijs:

- Een eerste stap om de noodzakelijke samenhang te bewerkstelligen is erop gericht dat de relevante partijen –zowel van binnen het onderwijs als daarbuiten- elkaar weten te vinden. De inrichting van regionale netwerken moet hierin voorzien. Uiteindelijk doel is dat een landelijk dekkend beeld van regionale netwerken ontstaat.
- Vorming van netwerken is geen doel op zich maar een middel om samenwerking te realiseren. Deze samenwerking wordt op een of andere manier vastgelegd, om te voorkomen dat een vrijblijvende benadering het bereiken van het beoogde doel in de weg staat.
- De bovenstaande twee aandachtspunten zijn randvoorwaardenscheppend. Een derde component richt zich op de inhoud: wat wil men binnen het regionaal netwerk gezamenlijk bereiken, en hoe. Daarbij gaat het om redelijk fundamentele inhoudelijke kwesties, zoals:

¹ Invoeringsplan Passend Onderwijs, december 2007.

- wat is de missie en visie op Passend Onderwijs?
- hoe is dat nader te operationaliseren, in termen van een transparante onderwijs- en zorgstructuur die uitgaat van doorlopende leer-, ontwikkelings- en zorglijnen;
- hoe de noodzakelijk geachte optimalisering van de efficiency en effectiviteit van de (leerling)zorg te realiseren?

Daarnaast en in nauwe samenhang met deze drie componenten wordt in de beleidsdocumenten tevens aandacht gevraagd voor personeel en ouders.

Passend Onderwijs zal op de werkvloer in praktijk moeten worden gebracht. Om die reden is het van belang dat sprake is van goede borging van betrokkenheid van het onderwijs- en ondersteuningspersoneel.

Ouders worden in het kader van Passend Onderwijs gezien als partner:

- op individueel niveau: in de relatie tot de school zijn de ouders (gespreks) partner waar het gaat om het onderwijszorgarrangement van hun eigen kind;
- op collectief niveau: ouders behoren in positie te zijn als volwaardige gesprekspartner op bestuurlijk niveau in de regio waar het gaat om de regionale infrastructuur voor de zorgleerlingen.

Bovengenoemde componenten vormen in onderlinge samenhang de kernpunten van het volgsysteem:

- realisering van regionale netwerken;
- samenwerking;
- de inhoudelijke agenda;
- betrokkenheid van het personeel;
- betrokkenheid van ouders.

1.2 Fasering in het proces

De kernpunten vormen gezamenlijk één dimensie van het analysekader. De andere dimensie geeft aan in welke fase van het proces de voortgang zich bevindt:

- Verkenning: bevindt de realisering van passend onderwijs zich op de te onderscheiden componenten in de fase van de verkenning?
- Ontwerp: in welke mate is - aanvullend op het scheppen van de noodzakelijke randvoorwaarden - uitgewerkt wat men binnen het kader van passend onderwijs wil bereiken binnen het regionaal netwerk? Een uitwerking kan bijvoorbeeld plaatsvinden in een gezamenlijke beleidsnota of plan van aanpak Passend Onderwijs voor de betreffende regio.
- Realisatie: in welke mate wordt hetgeen binnen het kader van passend onderwijs is bedacht en afgesproken ook daadwerkelijk in praktijk gebracht en tot welke resultaten leidt dat?

In de nulmeting in 2008 is ervoor gekozen te focussen op het vormen van regionale netwerken en het tot stand brengen van samenwerking; dit op basis van de veronderstelling dat veel regionaal netwerken zich in een fase van 'verkenning' bevinden. In de onderhavige éénmeting wordt focus aangebracht op de inhoudelijke agenda; dit omdat men kan verwachten dat de verkenningfase in veel re-

gio's achter de rug is en inmiddels wordt gewerkt aan het 'ontwerp' van passend onderwijs.

Ongeacht de keuze voor focus van een meting is het nodig de betrokkenheid van personeel en ouders bij elke meting mee te nemen. Dit gelet op het belang van deze actoren bij de ontwikkeling, uitwerking en resultaten van Passend Onderwijs. Ook in deze éénmeting komen deze kernpunten dan ook terug.

1.3 Onderzoeksvragen éénmeting

Het karakter van het volgsysteem is de ontwikkeling van Passend Onderwijs op een aantal kernpunten in kaart te brengen. Dat betekent dat op een aantal van tevoren afgesproken momenten in de tijd gevraagd wordt naar een stand van zaken. Als meerdere metingen zijn gedaan, is het mogelijk om een vergelijking in de tijd te maken: is voortgang geboekt, is er niets gebeurd, of is er zelfs sprake van terugval?

Tegen deze achtergrond geeft de éénmeting inzicht in de stand van zaken ten aanzien van Passend Onderwijs begin 2009. De bijbehorende onderzoeksvraag luidt:

- a. *wat is begin 2009 de stand van zaken ten aanzien van de vijf eerder genoemde kernpunten van het geheel van regionale netwerken?*

Bij de beantwoording van deze vraag wordt net als in de nulmeting ook gekeken naar de ontwikkeling van de landelijke dekkendheid van de regionale netwerken.

De beschrijving van de stand van zaken wordt vergeleken met de uitkomst van de nulmeting uit begin 2008. Met behulp van die vergelijking wordt de tweede onderzoeksvraag beantwoord:

- b. *op welke punten en in welke mate is voortgang geboekt ten opzichte van de nulmeting? Gaat men van A naar B?*

Beantwoording van de bovenstaande vragen leveren een neutrale beschrijving op van wat is aangetroffen. Dat neemt niet weg dat er bepaalde verwachtingen bestaan over de gewenste voortgang. Om die reden wordt binnen het kader van het onderzoek ook gezocht naar een antwoord op de vraag hoe de geboekte voortgang zich verhoudt tot de voortgang die als 'gewenst' kan worden beschouwd. Dat leidt tot vraag c:

- c. *hoe verhoudt het antwoord op a en b zich tot de ijkpunten die in onderlinge samenhang een beeld schetsen van de gewenste voortgang?*

Tot slot wordt met het onderzoek beoogd om leereffecten inzichtelijk te maken. Verwacht mag worden dat dergelijke leereffecten een positieve bijdrage leveren aan de vorderingen die in de komende periode geboekt moeten gaan worden. In dat verband luidt vraag d:

- d. *welke punten bevorderen dan wel belemmeren het boeken van de gewenste voortgang?*

1.4 Indicatoren en ijkpunten

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen maken we gebruik van de kernpunten die hiervoor uiteen zijn gezet. Met andere woorden, bij de eerste onderzoeksvraag naar de stand van zaken benutten we de vijf kernpunten: vorming van en samenwerking in het netwerk, de inhoudelijke agenda en betrokkenheid van personeel en ouders. Daarbij wordt zoals eerder aangegeven de procesmatige invalshoek van 'ontwerpen' gehanteerd, een invalshoek die vooral tot uiting zal komen bij de vraag naar de stand van zaken rondom de inhoudelijke agenda. De kernbegrippen worden eveneens bij de andere drie onderzoeksvragen als conceptueel kader gehanteerd.

Om ontwikkelingen in kaart te brengen, zijn indicatoren nodig. Indicatoren zijn de vertaling van het kernbegrip bij de meting. Deze indicatoren zijn in het najaar van 2008 geformuleerd, mede op basis van de ervaringen uit de nulmeting en de Veldrapportage Passend Onderwijs¹. De indicatoren hebben ten grondslag gelegen aan het opstellen van het zogeheten gespreksformat voor de éénmeting (zie ook hierna)².

Om de derde onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, worden de feitelijke bevindingen uit de éénmeting afgezet tegen een aantal ijkpunten. Deze ijkpunten geven in onderling verband een beeld van de voortgang die als 'gewenst' kan worden beschouwd.

Beantwoording van een dergelijke vraag kent zijn eigen gevoeligheden. Met het formuleren van ijkpunten komt immers een beoordelend element – in plaats van enkel 'registrerend' - in het onderzoek. Wat mag in redelijkheid in dit stadium wel en niet worden verwacht? Lopen de koplopers extreem hard, is het wel reëel om op basis van de vorderingen van deze regionale netwerken een verwachtingspatroon te formuleren en aan andere regionale netwerken op te leggen? Of lopen de achterblijvers te zacht, is het kader van de éénmeting het juiste moment / instrument om dit te laten zien? Het is zaak tussen deze uitersten een juiste balans te vinden.

1.5 Dataverzameling

De data die nodig zijn om tot beantwoording van de vier onderzoeksvragen te komen, zijn verzameld aan de hand van drie instrumenten/werkwijzen.

- Om zicht te krijgen op de ontwikkeling van de landelijke dekkendheid van de regionale netwerken (onderdeel van vraag a) is een update gerealiseerd van de factsheets die ook in de nulmeting voor elk regionaal netwerk zijn opgesteld.
- Voor het verzamelen van het materiaal dat nodig is voor beantwoording van de deelvragen, is net als bij de nulmeting ingezet op gespreksvoering in de regio's door gesprekspartners van het Infopunt Passend Onderwijs. Hiertoe is een gespreksformat ontwikkeld.
- Voor een verderreikend inzicht is in drie (beoogd) regionale netwerken een gevalsstudie uitgevoerd.

¹ Veldrapportage Passend Onderwijs voor iedere leerling, infopunt Passend Onderwijs, september 2008.

² Het indicatorenschema is op verzoek te verkrijgen bij de onderzoekers.

In het navolgende wordt kort stilgestaan bij deze drie instrumenten/werkwijzen.

1.5.1 *Factsheets*

Bij de nulmeting is op basis van Cfi-bestanden een koppeling aangebracht tussen brinnummers van scholen en samenwerkingsverbanden. Op grond van een eerste inventarisatie onder coördinatoren is vervolgens een proef-opstelling gemaakt van welke partners naar alle waarschijnlijkheid deel uit maken van welk regionaal netwerk. Deze proef-opstelling is door de gesprekspartners bij de nulmeting voorgelegd aan de instellingen en aansluitend gecorrigeerd/bijgesteld.

Bij de éénmeting zijn aansluitend de volgende stappen uitgevoerd:

- allereerst is – in verband met fusies, opheffingen, nieuwe stichtingen en/of naamswijzigingen - op basis van recenter Cfi-bestanden de basisinformatie over brinnummers en samenwerkingsverbanden waar nodig ge-actualiseerd;
- de lijst van samenwerkingsverbanden die in 2008 nog niet ‘onder dak’ waren, is besproken met de landelijk coördinator en de gesprekspartners om te valideren of en in hoeverre deze inderdaad als ‘muurbloemen’ gekarakteriseerd moeten worden dan wel dat zij toch niet alsnog onderdeel uitmaken van een (beoogd) regionaal netwerk; de uitkomsten van deze besprekingen zijn doorgevoerd in de database;
- de gesprekspartners hebben de factsheet bij het gesprek in het kader van de éénmeting voorgelegd aan de (beoogd) regionaal netwerken; de respons is verwerkt in de database en aansluitend geanalyseerd.

1.5.2 *Gesprekken in de regio*

In samenspraak met de landelijk coördinator en de gesprekspartners is een gespreksformat ontwikkeld waarmee de vier eerder geformuleerde onderzoeksvragen kunnen worden beantwoord. In het format wordt tevens de nodige ruimte gemaakt voor de ontwikkelpunten die uit de nulmeting naar voren zijn gekomen. De concept-versie van het format is eind 2008 besproken met de gesprekspartners en de landelijk coördinator en op grond daarvan bijgesteld.

In overleg met de landelijk coördinator en het Infopunt Passend Onderwijs zijn vervolgens de gesprekken ingepland met de regionaal netwerken. De gesprekken hebben plaatsgevonden in de periode januari – maart 2009.

De 9 regionaal netwerken die reeds door IVA worden bezocht in het kader van het zogeheten koploperonderzoek (in opdracht van ECPO) zijn niet ingepland door de gesprekspartners¹. In plaats daarvan heeft tussen de onderzoekers van Actis en IVA de nodige afstemming plaatsgevonden die ertoe heeft geleid dat IVA de voor het volgsysteem benodigde data in de vorm van het gespreksformat heeft aangeleverd bij Actis. Hiermee is dubbele bevragingslast van de regio's voorkomen.

¹ Het betreft de regionale netwerken: Almere, Arnhem, Deventer, Eemland, Midden Brabant, Noord Limburg, Reformatorisch samenwerkingsverband, Twente/Almelo, Weert.

1.5.3 *Gevalsstudies*

In de Veldrapportage van het Infopunt uit november 2008 wordt gesignaleerd dat vanuit verschillende perspectieven aan Passend Onderwijs wordt gewerkt. In het voortgezet onderwijs wordt vooral geredeneerd vanuit een 'beschikbare plaatsen perspectief', met name daar waar het gaat om cluster 4 leerlingen: zijn er voldoende plaatsen en hoe komen we tot snelle oplossingen? In het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so) is er naast de focus op inhoud en kwaliteit van expertise sprake van een zekere 'afwachtendheid'. Men wil graag meewerken aan het zoeken van oplossingen, maar laat het initiatief daartoe ook graag uit de andere onderwijssectoren komen. In het (speciaal) basisonderwijs prevaleert een 'inhoudelijke' insteek, bijvoorbeeld: past de ontwikkeling van Passend Onderwijs bij onze school, hoe kunnen we de zorg verbreden, welke rol spelen wij daarin?

Het zou zo kunnen zijn dat juist door deze verschillen in perspectief in de regionaal netwerken de ontwikkeling van Passend Onderwijs stagneert in 'bestuurlijke drukte'. Om dat na te gaan zijn bij wijze van verdiepingsslag in het volgsysteem, drie gevalsstudies bij regionaal netwerken uitgevoerd. In deze gevalsstudies is eerst op schoolniveau met het (v)so, sbao en praktijkonderwijs besproken hoe zij zichzelf in de regio zien ontwikkelen in het kader van Passend Onderwijs. Daarna zijn de bevindingen doorgenomen met een coördinerend functionaris binnen het regionaal netwerk.

Over de voorlopige onderzoeksresultaten – zowel die uit de gesprekken als die uit de gevalsstudies - heeft begin april een bespreking plaatsgevonden met de gesprekspartners. Daarbij zijn ook diverse aandachtspunten ten aanzien van de ontwikkeling van passend onderwijs ter sprake gekomen; hoofdstuk 4 is voor een belangrijk deel op deze bespreking gebaseerd.

1.6 Leeswijzer

In deze rapportage wordt verslag gedaan van de bevindingen van de éénmeting. In hoofdstuk 2 wordt ingezoomd op de kernpunten Passend Onderwijs: wat is anno 2009 de stand van zaken als het gaat om de vorming van de netwerken, de samenwerking en de inhoudelijke agenda? Hoe staat het met de betrokkenheid van ouders en personeel?

In hoofdstuk 3 worden de resultaten van de gevalsstudies beschreven. Wordt het bestaan van verschillen in perspectief bevestigd en leidt dat er inderdaad toe dat de ontwikkeling van Passend Onderwijs in een aantal opzichten stagneert?

Daarna worden in hoofdstuk 4 enkele aandachtspunten beschreven die uit de data en analyse naar voren komen. Het rapport wordt in hoofdstuk 5 afgesloten door eerst terug te keren naar de vier onderzoeksvragen. Aansluitend worden enkele aanbevelingen geformuleerd.

2 Kernpunten uit het kompas

Het kompas op passend onderwijs bestaat zoals hiervoor geschetst net als bij de nulmeting uit de volgende kernpunten:

- vorming van een regionaal netwerk
- samenwerking van partners in dat netwerk
- ontwerp en realisatie van een inhoudelijke agenda
- betrokkenheid van personeel en
- betrokkenheid van ouders.

De data zijn in het eerste kwartaal van 2009 verzameld aan de hand van de factsheets en de gespreksformats. De onderzoeksresultaten zoals hierna besproken zijn voornamelijk gebaseerd op de gespreksverslagen van in totaal 78 regionale netwerken¹. Van alle regionaal netwerken is het gespreksverslag tijdig ontvangen; de respons bedraagt daarmee 100%.

Het gespreksformat heeft bestaan uit twee vragenlijsten: een beknopte vragenlijst die primair bedoeld is voor de beoogd regionale netwerken die nog bezig zijn met netwerkvorming, en een uitgebreide versie die bedoeld is voor de regio's waar het regionale netwerk als zodanig is gevormd. Waar dat relevant is voor de weergave van de resultaten wordt in de tekst vermeld op welke vragenlijst de gegevens zijn gebaseerd. Daar waar de resultaten gebaseerd zijn op de factsheets wordt dat eveneens in de tekst vermeld.

2.1 Vorming van het regionale netwerk

2.1.1 *Stand van zaken*

In de 78 regionale netwerken is gevraagd naar de stand van zaken op het punt van de vorming van het regionaal netwerk passend onderwijs.

Dat is in de eerste plaats gebeurd aan de hand van de factsheets. In bijlage II van dit rapport is een overzicht opgenomen van de regionale netwerken in het eerste kwartaal van 2009.

Op grond van dit overzicht is nagegaan of en zo ja welke samenwerkingsverbanden nog niet vertegenwoordigd zijn in de respons op de factsheets. Uitkomst daarvan is dat 13 samenwerkingsverbanden WSNS niet op de factsheets worden vermeld of dat op de factsheets wordt aangegeven dat niet duidelijk is of deze samenwerkingsverbanden participeren. Drie van deze samenwerkingsverbanden stonden ook in 2008 op deze lijst. In bijlage III is vermeld om welke verbanden het gaat.

In de gesprekken met de regionale netwerken is gevraagd of bekend is dat in landelijke beleidsdocumenten het geografisch bereik van het swv vo vooralsnog

¹ Met 'regionale netwerken' worden in deze rapportage bedoeld: beoogd regionale netwerken en reeds gerealiseerde regionale netwerken.

als indelingsprincipe voor de regionale netwerken passend onderwijs wordt gehanteerd. In alle regionale netwerken blijkt men daarmee bekend te zijn. Men is er tevens overall van op de hoogte dat flexibel met dit indelingsprincipe mag worden omgegaan, en dat aan de buitengrenzen van de regio aanpassingen mogen worden gedaan als dat beter aansluit bij de uitvoeringspraktijk van het onderwijs.

In 24 regio's (31% van het totaal) is daadwerkelijk gebruik gemaakt van die mogelijkheid om grensaanpassingen te doen. Deze grensaanpassingen bestaan er bijvoorbeeld uit dat scholen op het grensgebied van een regio en die onderdeel zijn van een samenwerkingsverband van het regionaal netwerk, de gelegenheid krijgen om deel uit te maken van het belendende regionaal netwerk, aangezien dat gelet op de leerlingstromen meer in de rede ligt. Een andere vorm van aanpassing die voorkomt is dat de 'grote' regio van het SWV VO wordt opgesplitst in twee of meer subregio's of 'kamers'.

In de meeste gevallen zijn de aanpassingen helemaal (9 van de 24) of deels (3 van de 24) bekrachtigd door het afgeven van een 'geen-bezwaar-verklaring' tussen de betrokken regio's. Slechts in één regio heeft aanpassing van de buitengrenzen problemen opgeleverd.

In alle regio's op één na hebben de beoogde samenwerkingspartners aan de kant van het onderwijs in de achterliggende periode in het kader van passend onderwijs met elkaar kennism gemaakt. In 24 regio's dateert deze kennismaking van het laatste jaar, elders is dat al langer geleden. Gemiddeld genomen is het 18 maanden geleden dat de eerste kennismaking heeft plaatsgevonden. Meestal (88% van de regio's) waren hierbij alle beoogde partijen betrokken (po, vo en (v)so); bij 8 regio's was een deel aanwezig.

De samenstelling van het gezelschap bij deze kennismaking was divers. Uit tabel 1 is af te lezen dat bestuurders en coördinatoren de constante factor zijn bij deze kennismaking, gevolgd door schoolleiders. De betrokkenheid van personeel en ouders bij de onderlinge kennismaking ligt lager dan voor andere actoren.

tabel 1 Betrokkenheid bij kennismaking onderwijspartners (n=75)¹

<i>Categorie</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Bestuurders	90 %
Coördinatoren	87 %
Schoolleiders	55 %
Personeel	22 %
Ouders	15 %

Door de samenwerkingspartners onderwijs is in het kader van passend onderwijs in een aantal regio's ook al kennis gemaakt met overige organisaties zoals jeugdzorg, maatschappelijk werk en de lokale overheid, zij het minder vaak dan de

¹ Omwille van de vergelijkbaarheid van gegevens worden in de tabellen steeds percentages vermeld ten opzichte van de totale respons van 78. Deze notatie is ook bij de nulmeting gehanteerd.

onderlinge kennismaking tussen de onderwijspartners. Van kennismaking tussen onderwijspartners en overige partners in het kader van passend onderwijs is sprake in ruim de helft van de regio's (50, 64%). In 16 regio's dateert deze kennismaking van het laatste jaar, elders is dat al langer geleden. In de tijd geplaatst heeft deze kennismaking genomen ruim een jaar geleden plaatsgevonden, terugrekenend vanaf februari 2009.

De betrokkenheid van partners bij deze onderlinge kennismaking ligt lager dan de betrokkenheid bij de kennismaking tussen onderwijspartners. De betrokkenheid van bestuurders, coördinatoren en managers van overige partners in tabel 2 laat ook lagere percentages zien dan in tabel 1.

tabel 2 Betrokkenheid bij kennismaking onderwijs- en overige partners (n=45)

<i>Categorie</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Coördinatoren	49 %
Bestuurders	38 %
Schoolleiders / managers	28 %
Personeel	1 %
Ouders	5 %

In het kader van het streven naar een regionaal netwerk wordt gewerkt aan formalisering van contacten tussen de samenwerkingspartners onderwijs. In tabel 3 zijn de belangrijkste elementen samengebracht die tot deze formalisering kunnen worden gerekend. De percentages geven aan in hoeveel regionaal netwerken al gerichte actie is ondernomen.

tabel 3 Formalisering afspraken onderwijspartners (n=77)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Afspraken gemaakt voor besprekingen met een meer formeel karakter ¹	86 %
Gezamenlijke intentieverklaring opgesteld	90 %
Startsubsidie passend onderwijs aangevraagd	87 %
Plan van inzet ten behoeve van aanvraag veldinitiatief geformuleerd	28 %
Subsidie aangevraagd voor experiment zoals bedoeld in invoeringsplan	6 %
Stimuleringssubsidie passend onderwijs aangevraagd ²	27 %

¹ Gemiddeld genomen zijn deze afspraken al ruim een jaar (15 maanden) van kracht, met een regelmaat van gemiddeld 8 keer per jaar. Bij het overgrote deel van de regio's is iedereen van de partij, in een beperkt aantal regio's (6) is nog niet iedereen aangesloten.

² Deze regeling dateert van oktober 2008 en is bedoeld om waardevolle onderwijsinhoudelijke initiatieven op het niveau van (combinaties van) scholen te stimuleren. Vanuit het gebied van een regionale netwerk kunnen dan ook meerdere subsidieaanvragen naast elkaar bestaan. Het maximum aantal aanvragen vanuit het gebied van één regionaal netwerk blijkt in de praktijk tot nu toe te liggen op 5.

Meer dan driekwart van de regio's (76%) is inmiddels zover dat sprake is van gesprekken met een meer formeel karakter, dat een gezamenlijke intentieverklaring is opgesteld en dat ook een startsubsidie is aangevraagd. Een kwart van de regio's (28%) heeft anno 2009 een plan van inzet voor een aanvraag veldinitiatief geformuleerd. Signalen vanuit diverse regio's wijzen erop dat er op afzienbare termijn meer aanvragen voor veldinitiatieven mogen worden verwacht. De animo voor het indienen van een aanvraag voor een experiment ligt voorlopig een stuk lager, namelijk op 6% (5 regio's).

Ten aanzien van de ingediende startsubsidies is doorgevraagd waaraan de beschikbaar gestelde middelen worden besteed (zie tabel 4).

tabel 4 Besteding middelen startsubsidie (n=70)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Organisatie regionaal netwerk	58 %
Onderzoeken	38 %
Investeringen op de werkvloer	8 %
Projectleiding, projectondersteuning	19 %
Overig	19 %

Van de 7 regio's die nog geen startsubsidie, veldinitiatief of experiment hebben aangevraagd, geven er 6 aan dit binnen afzienbare tijd te gaan doen. Vanuit één regionaal netwerk geeft men aan voorlopig nog geen aanvraag in te dienen voor één van deze subsidiemogelijkheden.

Het formaliseren van contacten beperkt zich niet exclusief tot de onderwijspartners. Er wordt ook gewerkt aan formalisering van contact met de overige partners, zij het dat de percentages lager liggen dan bij de onderlinge contacten tussen de onderwijspartners (zie tabel 5).

tabel 5 Formalisering afspraken onderwijs- en overige partners (n=77)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Afspraken gemaakt voor besprekingen met een meer formeel karakter ¹	51 %
Gezamenlijke intentieverklaring mede ondertekend	18 %
Startsubsidie passend onderwijs mede aangevraagd	18 %
Plan van inzet ten behoeve van aanvraag veldinitiatieven mede ondertekend	9 %
Subsidie experiment zoals bedoeld in het invoeringsplan mede ondertekend	0 %
Stimuleringssubsidie passend onderwijs mede ondertekend	1 %

Het maken van afspraken voor besprekingen tussen onderwijspartners en overige partners met een meer formeel karakter komt nog in de helft van de regio's voor. Op de andere variabelen die in verband staan met de formalisering van afspraken tussen onderwijspartners en overige partners zijn de scores beduidend lager; deze percentages komen niet boven de 18% uit. Het ondertekenen van de intentieverklaring en het indienen van een startsubsidie –in meer dan 80% van de regio's achter de rug- blijkt vooral een aangelegenheid waar onderwijspartijen bij zijn betrokken.

2.1.2 *Wel of geen regionaal netwerk?*

Is sprake van een regionaal netwerk? Van de 78 regionale netwerken antwoorden er 63 (81%) bevestigend op de vraag of in het eigen gebied het netwerk is geformeerd. Deze vraag is aan de gesprekspartner(s) in de regio's voorgelegd zonder dat daaraan harde criteria zijn gekoppeld. In die zin is sprake van een zelfbenoemd netwerk.

Van de resterende 15 regio's waar nog geen sprake is van een regionaal netwerk, geeft een viertal netwerken aan dat netwerkvorming op korte termijn (binnen 4 maanden) is te voorzien. Van de overige 11 beoogde netwerken is niet bekend hoe lang het naar verwachting nog duurt voordat ook daar sprake is van een regionaal netwerk. Meestal is wel duidelijk waar het initiatief ligt in dit proces dat moet leiden tot de vorming van een regionaal netwerk. Slechts vanuit 3 regio's wordt aangegeven dat nog geen duidelijkheid bestaat over de vraag welke partner het initiatief gaat nemen om tot de vorming van een regionaal netwerk te komen.

Aan deze regio's is de vraag voorgelegd wat er nog moet gebeuren om te komen tot besluitvorming over de vorming van een regionaal netwerk. De antwoorden op die open vraag wijzen erop dat in enkele regio's eerst nog enkele meer operationele zaken moeten worden afgewikkeld: het al eerder of juist recent uitgezette onderzoek moet worden afgerond, er moet een intentieverklaring worden opgesteld en/of getekend, en is een beleidsnotitie met richtinggevende uitspraken in de maak, enzovoorts. In andere regio's moeten (tevens) bestuurlijke vraagstuk-

¹ In 43% van de gevallen ligt de start van deze besprekingen in het afgelopen jaar. Men spreekt elkaar met een regelmaat van gemiddeld eens in de 2 maanden. In het merendeel van de regionale netwerken (65%) zijn de beoogde partners in beginsel ook aanwezig bij de besprekingen.

ken en/of spanningen worden opgelost, moet gewerkt worden aan meer bestuurlijke slagkracht en/of moeten door de besturen knopen worden doorgehakt over wie in welk netwerk gaat participeren.

2.1.3 Ontwikkelingen

Het feit dat sprake is van een éénmeting biedt de mogelijkheid om de resultaten te plaatsen naast die van de nulmeting om zo zicht te krijgen op de voortgang die is geboekt. In onderstaande tabel zijn op een selectie van enkele relevante variabelen de scores uit de nulmeting en de éénmeting tegen elkaar afgezet.

tabel 6 **Vergelijking nulmeting – éénmeting netwerkvorming (n=75 resp. 78)**

<i>Item</i>	<i>Percentage</i>	
	<i>2008</i>	<i>2009</i>
Kennismaking onderwijspartners i.h.k.v. passend onderwijs	73 %	99 %
Onderling afspraken gemaakt over besprekingen met meer formeel karakter	52 %	86 %
Kennismaking onderwijspartners met overige partners	48 %	64 %
Onderling afspraken gemaakt over besprekingen met meer formeel karakter	27 %	51 %
Gezamenlijke intentieverklaring opgesteld	39 %	90 %
Startsubsidie passend onderwijs aangevraagd	24 %	87 %
Er is sprake van een zelfbenoemd regionaal netwerk	32 %	81 %

Uit de tabel kan worden afgelezen dat op alle variabelen die in het voorafgaande zijn besproken, voortgang is geboekt tussen de nulmeting en de éénmeting. Intensivering van de contacten in het kader van passend onderwijs heeft met name plaatsgevonden tussen onderwijspartners onderling. Hoewel ook sprake is van intensivering van de contacten met overige partners, is de stijging daar minder groot. Het gat tussen de scores voor onderlinge contacten tussen onderwijspartners enerzijds en anderzijds de contacten tussen onderwijspartners en overige partners is derhalve groter geworden.

De intensivering is ook terug te vinden in de samenstelling van het gezelschap dat overlegt. De samenstelling is verbreed; de percentages voor de betrokkenheid van coördinatoren, bestuurders, managers e.d. zijn vrijwel zonder uitzondering gestegen.

De grootste procentuele sprong is terug te vinden bij de aanvraag van startsubsidies, namelijk een stijging van 63%. Het percentage intentieverklaringen dat is opgesteld is ook flink gestegen, met 51%.

Een kern-criterium om de voortgang aan af te lezen is uiteraard het antwoord op de vraag of men zich in de regio's beschouwt als (zelfbenoemd) netwerk. Gaf in de nulmeting nog één op de drie regio's aan zichzelf als zodanig te beschouwen, in de éénmeting ligt dit aandeel op 81%, wat een stijging van 49% betekent.

2.1.4 Aantal 'uitgebreide' vragenlijsten

In de gesprekken is voor de kernpunten samenwerking, inhoudelijke agenda en betrokkenheid van personeel en ouders gewerkt met een uitgebreide respectievelijk een minder uitgebreide vragenlijst. In beide typen vragenlijsten zijn de kernpunten van het kompas aan de orde gekomen. De beslissing om te kiezen voor de minder uitgebreide variant (deel I) of de uitgebreide variant (deel II) is overgelaten aan de gesprekspartners. Belangrijk richtinggevend criterium om te kiezen voor één van beide varianten was de vraag of men zich in de regio wel of nog niet beschouwt als een regionaal netwerk.

Het aantal uitgebreide vragenlijsten (deel II) dat is ingevuld bedraagt 40 stuks. Ten opzichte van de nulmeting is sprake van een stijging (51% ten opzichte van 32% tijdens de nulmeting). Deze stijging blijft wel achter bij wat verwacht zou mogen worden op basis van het feit dat het aantal regio's dat zichzelf beschouwt als een regionaal netwerk zo fors is gestegen, namelijk tot 81%.

In de bespreking met gesprekspartners begin april 2009 is aangegeven dat het verschil zich als volgt laat verklaren. Veel regionaal netwerken zijn opgestart tegen de achtergrond van het aanvragen van een startsubsidie. Die subsidie wordt aansluitend benut voor inventarisaties: het onderzoeken naar de verdere mogelijkheden tot samenwerking en uitbouw van een inhoudelijke agenda. In het licht van deze stap benoemen deze netwerken zichzelf wel als regionaal netwerk, maar qua samenwerking en inhoud zijn de ontwikkelingen nog niet dusdanig gevorderd dat afname van de uitgebreide vragenlijst aan de orde is.

In de beschrijving van de kernpunten uit het kompas die hierna volgt en die begint met het thema 'samenwerking' staat de respons centraal van de groep regionaal netwerken die bevraagd zijn met de uitgebreide vragenlijst (deel II). Daar waar de respons betrekking heeft op de andere groep (deel I), wordt dat in de tekst vermeld.

2.2 Samenwerking tussen partners

2.2.1 *Stand van zaken*

Aan de selectie van regionaal netwerken (groep van 40) is gevraagd de intensiteit van de onderlinge samenwerking te typeren, zowel de samenwerking tussen de onderwijspartners onderling als die met de overige organisaties. De typeringen zijn in tabel 7 samengevat, van onder naar boven in oplopende mate van intensiteit (meerdere typeringen mogelijk).

tabel 7 Typering van de samenwerking onderwijs- en overige partners (n=35)

<i>Typering</i>	<i>Met onderwijspartners (78=100%)</i>	<i>Met onderwijs- en overige partners (78=100%)</i>
- integreren	18 %	13 %
- samenwerken	35 %	33 %
- afstemmen	36 %	24 %
- verkennen	37 %	27 %
- kennismaken	32 %	23 %

Deze typering sluiten aan bij de eerdere bevinding dat de samenwerking tussen onderwijspartners intensiever is dan die tussen onderwijs- en overige partners.

Dit patroon herhaalt zich als we gaan kijken naar de mate waarin de samenwerking tussen onderwijspartners respectievelijk onderwijs- en overige partners is vastgelegd. In 39 van deze 40 regio's (50% van het totaal) is de samenwerking tussen de onderwijspartners vastgelegd. De samenwerking tussen onderwijspartners en de overige partners is in 22 van de 40 regio's (28% van het totaal) vastgelegd.

In 30 van de 40 regio's hebben de partners onderling goede afspraken gemaakt over de manier waarop besluiten worden genomen. In de meeste van deze regio's (24 stuks) zijn de afspraken ook vastgelegd.

Dat besluitvorming niet altijd soepel verloopt, blijkt uit het feit dat vanuit 12 regio's wordt aangegeven dat uiteenlopende mandaten belemmerend werken waar het besluitvorming betreft. Het gaat dan bijvoorbeeld om de situatie dat een regieoverleg in een regio bestaat uit een mix van schoolbestuurders, directieleden en/of coördinatoren; de één kan wel direct besluiten, de ander moet eerst 'terug'. In andere gevallen zijn er mandaatsverschillen doordat bestuursleden van een regio zich soms laten vertegenwoordigen door een (uitvoerend) medewerker en/of zijn de gesprekspartners vanuit de diverse gemeenten niet uitgerust met gelijke mandaten.

Als eenmaal een besluit is genomen, hebben de betrokken partners van 28 (van de 40) regio's goede afspraken gemaakt over de manier waarop de regie op de uitvoering is belegd.

Over de wijze waarop de taken en verantwoordelijkheden zijn vastgelegd, kan het volgende worden opgemerkt. Het merendeel van de 40 regio's (32) beschikt over goede afspraken over ieders taken en verantwoordelijkheden voor wat betreft de samenwerking tussen de onderwijspartners onderling. In het merendeel van de regio's heeft men deze afspraken ook schriftelijk vastgelegd, een document dat met name is bedoeld voor bestuurders en coördinatoren en in mindere mate voor schoolleiders en personeel.

Van de 40 regio's geven er 21 aan dat ook goede afspraken zijn gemaakt tussen de onderwijspartners en de overige relevante partijen. In de meeste van deze gevallen (17) is een en ander ook schriftelijk vastgelegd in een document.

Twintig regionale netwerken (26% van het totaal) beschikken inmiddels over een gezamenlijk communicatief medium, bijvoorbeeld een website, een intranet-werkomgeving of een digitale nieuwsbrief.

2.2.2 Ontwikkelingen

Omdat ook rond het thema 'samenwerking' een aantal vragen zowel in de nulmeting als tijdens de éénmeting is gesteld, biedt dat de mogelijkheid ontwikkelingen in beeld te brengen (zie tabel 8).

tabel 8 Vergelijking nulmeting – éénmeting samenwerking (n=75 resp. 78)

<i>Item</i>	<i>Percentage</i>	
	<i>2008</i>	<i>2009</i>
Typering samenwerking onderwijspartners onderling; score gemiddeld	20 %	32 %
Typering samenwerking onderwijspartners onderling; score gewicht	-	Omlaag
Typering samenwerking met overige partners onderling; score gemiddeld	14 %	24 %
Typering samenwerking met overige partners onderling; score gewicht	-	Omhoog
Samenwerking tussen onderwijspartners vastgelegd	25 %	50 %
Samenwerking met overige partners vastgelegd	16 %	28 %
Goede afspraken over taken en verantwoordelijkheden; onderwijspartners	16 %	41 %
Goede afspraken over taken en verantwoordelijkheden; overige partners	9 %	27 %

Op de vraag naar de typering van de samenwerking valt op dat de scores op de verschillende typering die zijn voorgelegd –van kennismaken en verkennen tot integreren- vrijwel zonder uitzondering zijn opgelopen, zij het beperkt en in verschillende mate. Deze vaststelling betreft zowel de typering van de samenwerking tussen onderwijspartners als de samenwerking met de overige partners (tabel 8: score gemiddeld).

In de periode tussen de nul- en éénmeting is sprake van een verschuiving tussen de scores op de rangen van typering van samenwerking, op een schaal van kennismaken tot integreren. Een weging wijst uit dat sprake is van lichte terugval in de gewogen typering van de samenwerking tussen onderwijspartners: relatief wat meer de nadruk op kennismaken en verkennen en wat minder op integreren. Een soortgelijke weging maar dan voor de samenwerking met overige partners wijst uit dat daar juist sprake is van een lichte stijging.

Samenwerking tussen onderwijspartners onderling is meer dan tijdens de nulmeting vastgelegd in een document. Ook de samenwerking met overige partners ligt meer vast dan tijdens de nulmeting werd geconstateerd, zij het dat de geboekte 'winst' niet zo groot is als bij de samenwerking tussen onderwijspartners onderling. Eenzelfde beeld is te zien bij de afspraken die zijn gemaakt ten aanzien van de verdeling van taken en bevoegdheden: in meer gevallen is sprake van

goede afspraken hierover, en de voortgang is met name terug te vinden bij de onderwijspartners onderling.

2.3 De inhoudelijke agenda

De centrale opdracht van passend onderwijs luidt: voor elk kind een plaats binnen het onderwijs, waar kwalitatief goed onderwijs wordt geboden op een wijze die passend is bij de mogelijkheden van het kind. Wat betekent die opdracht voor het de regionale netwerken?

Beantwoording van deze laatste vraag begint bij het formuleren van een gezamenlijke visie op passend onderwijs, een visie waarvan verondersteld wordt dat die uiteindelijk uitmondt in een inhoudelijke agenda en een bijbehorend plan van aanpak. Waar bevinden de regionale netwerken zich op deze gedachtelijn?

2.3.1 Missie en visie

In onderstaande tabel zijn de scores samengebracht op enkele vragen die zijn gericht op het thema 'missie en visie'.

tabel 9 Missie en visie (n=40)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78 = 100%)</i>
Het netwerk heeft een missie en visie ten aanzien van passend onderwijs	44 %
De missie / visie van het netwerk is op een of andere manier vastgelegd	42 %
De missie / visie omvat een éénduidige lijn ten aanzien van het geven van vorm en inhoud aan passend onderwijs	40 %
De missie / visie wordt door alle bij het regionaal netwerk betrokken partijen in dezelfde mate onderschreven	36 %
Op netwerkniveau beschikt men over voldoende basisinformatie om de missie en visie verder uit te werken	36 %
Er zijn concrete doelen geformuleerd op netwerkniveau die men in het kader van passend onderwijs wil bereiken	37 %
Er zijn concrete succesindicatoren geformuleerd op netwerkniveau waaraan kan worden afgelezen of de zorgleerling is geholpen met passend onderwijs	23 %

Van de netwerken geven er 34 aan te beschikken over een missie en een visie ten aanzien van passend onderwijs. In elk van die regio's, behalve één regio, heeft men er ook voor gezorgd dat deze missie en visie zijn vastgelegd. Op drie uitzondering na geeft men vanuit elk van deze netwerken aan dat in die missie en visie een éénduidige lijn is geformuleerd ten aanzien van het geven van vorm en inhoud aan passend onderwijs.

Vanuit 4 van de 34 netwerken wordt het signaal afgegeven dat de missie en visie niet door alle betrokken partijen in dezelfde mate wordt onderschreven. Bij de andere netwerken is dat wel het geval.

Verondersteld wordt dat men op het niveau van het regionale netwerk moet beschikken over voldoende basisinformatie om de missie en visie verder uit te wer-

ken, bijvoorbeeld in termen van concrete doelstellingen, een meerjarenbeleid-programma en / of een daarvan afgeleid werkprogramma. Aan de 40 regionale netwerken is om die reden de vraag voorgelegd of men over die basisinformatie beschikt. Bij 28 van de 40 netwerken (36% van het totaal) is dat in voldoende mate het geval. Nader gespecificeerd beschikken de netwerken over de volgende basisinformatie:

- 22 netwerken hebben de samenstelling van de leerlingpopulatie in beeld;
- 22 netwerken hebben de leerlingstromen in beeld;
- 23 netwerken hebben het aantal thuiszitters in beeld;
- 18 netwerken hebben de omvang van de wachtlijst(en) zorg in beeld;
- 21 netwerken hebben de infrastructuur van het onderwijsaanbod in beeld;
- 21 netwerken hebben de infrastructuur van het (relevant) zorgaanbod in beeld;
- 11 netwerken hebben het profiel van het kind dat in de knel komt in beeld.

Bij 29 regionale netwerken (37% van het totaal) zijn concrete doelen geformuleerd die men wil bereiken in het kader van passend onderwijs. Het gaat dan over actiepunten als:

- ten aanzien van het terugdringen van de bureaucratie rondom indicatiestelling: het vormen van één loket, één traject van indicatiestelling, integratie van PCL en RVC;
- met betrekking tot het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs: professionalisering / deskundigheidsbevordering / scholing van het personeel;
- met betrekking tot het terugdringen van het beroep op het (v)so: het realiseren van zoveel mogelijk thuisnabij onderwijs en/of het samen organiseren van bijv. rebound-/time out voorzieningen;
- met betrekking tot een sluitend zorgaanbod: het in kaart brengen van 'witte vlekken', het creëren van tussenvoorzieningen (met name in het vo) en het werken aan doorlopende leerlijnen ('van peuterspeelzaal tot mbo').

In 18 van die regio's is men al een stap verder. Daar zijn op het niveau van het regionale netwerk concrete succes-indicatoren geformuleerd waaraan (op termijn) kan worden afgelezen in welke mate passend onderwijs ten goede is gekomen aan de individuele leerling met een aanvullende zorgbehoefte. In de toelichting op deze vraag worden door enkele regio's voorbeelden genoemd, zoals:

- geen (of een zeer beperkt aantal) thuiszitters;
- geen wachtlijsten jeugdzorg;
- minder jongeren die een beroep doen op de WAJONG;
- meer jongeren met startkwalificatie van school, ongeacht handicap of stoornis;
- meer kinderen met een ononderbroken en succesvolle onderwijsloopbaan.

De overige regio's geven aan dat dit formuleren van succesindicatoren nog moet gebeuren, met uitzondering van twee regio's die aangeven dat dit niet op het niveau van het regionaal netwerk zal gebeuren.

2.3.2 Inhoudelijke agenda

Aan de respondenten bij de 40 regionale netwerken is een reeks thema's voorgelegd die onderdeel kunnen uitmaken van de inhoudelijke agenda aan de hand waarvan men in de regio aan het werk gaat. Daarbij is gevraagd om de meest bepalende thema's te selecteren, met een maximum van 4.

Eén thema springt er nadrukkelijk uit: de inrichting van één loket / integraal indiceren / een sluitende indicatiestelling. Door 34 van de 40 bevroegde regio's is dit thema –samen met andere thema's- als het meest bepalend genoemd voor de inhoudelijke agenda.

Bij het thema '1-loket' wordt in de toelichting vaak aangegeven dat het een recent issue is, dat veelal in het stadium van verkenning en onderzoek verkeert. Werkgroepen zijn hier en daar ingesteld, die zich onder meer richten op de verhouding tussen front- en backoffice van zo'n loket en op de aansluiting op reeds bestaande werkwijzen.

Op gepaste afstand is er sprake van een middencategorie van thema's die ook met behoorlijke regelmaat zijn genoemd. In volgorde:

- onderwijscontinuüm / doorlopende leerlijnen / soepele overgangen (19);
- versterking van de handelingsbekwaamheid en de ondersteuning van het personeel (16);
- zorgplicht / samenhang ZAT, CJG e.d (15);
- zorgcontinuüm / doorlopende zorglijnen en betrokkenheid bij de besluitvorming van ouders (beiden 11);
- inventarisatie basisgegevens ten behoeve van het regionaal netwerk (10).

Uit de toelichting op de vragen blijkt dat het thema 'onderwijscontinuüm' – meer nog dan '1-loket' – een onderwerp is van nader onderzoek en verkenning. Werkgroepen gaan er binnen afzienbare termijn mee aan de slag. Het thema 'zorgplicht' is volgens de toelichtingen een thema dat nauw verbonden is met de andere onderwerpen die op de agenda staan. 'Het is de algemene noemer van het netwerk', wordt door één regio gesteld. Een ander zegt hierover dat het de rode draad is die door alle andere punten heen loopt.

Andere thema's zijn minder vaak genoemd, tot maximaal 7 maal:

- het vraagstuk rond de financiering / budgettering (7),
- betrokkenheid bij de besluitvorming van het personeel, het formuleren van een missie / visie en het thema kwaliteitszorg / monitoring / evaluatie (allen 5).
- Tot slot het zorgdragen voor een sluitende registratie van leerlingen (3) en het werken vanuit een ontwikkelingsperspectief van leerlingen (beiden 3).

Het stadium van voortgang waarin de thema's zich bevinden, varieert sterk op de lijn die begint met verkennen en eindigt met monitoring op de uitvoering. Als we ons beperken tot de meest gekozen thema's dan blijkt dat het accent nog ligt bij de eerste stadia: verkennen, het formuleren van een streefbeeld en het creëren van draagvlak. Dit is consistent met de informatie die in de toelichtingen op de vragen is gegeven (zie hiervoor).

In de regio's waar is bevestigd aan de hand van de korte vragenlijst (deel I) is de (open) vraag voorgelegd of men al zicht heeft op de items van de inhoudelijke agenda die het regionaal netwerk gaat oppakken. Vanuit 27 (van de 38) regio's is aangegeven dat men hier al enig zicht op heeft. De volgende thema's zijn daarbij genoemd:

- de vormgeving van het beginsel van één loket, een centraal of regionaal loket; toewerken naar integrale indicatiestelling (18x);
- ouderbetrokkenheid, zowel individueel als collectief (13x);
- professionalisering / versterken handelingsbekwaamheid personeel (9x);
- werken aan doorlopende leerlijnen, passende onderwijsarrangementen (8x).

Dit beeld sluit aan bij het beeld dat eerder in deze paragraaf is geschetst, daar waar het gaat om het één loket beginsel; ook bij deze regio's staat dat thema vrij prominent op de voorgrond. Het thema ouderbetrokkenheid wordt in deze regio's duidelijk vaker genoemd dan in de regionale netwerken waarvoor de uitgebreide vragenlijst is ingevuld.

2.3.3 Ontwikkelingen

Ook tijdens de nulmeting zijn de regio's bevestigd over de inhoudelijke agenda. De indertijd gekozen vraagstelling gaf de respondenten de ruimte om redelijk open te antwoorden op de gestelde vragen. Zoals beschreven in de rapportage over de nulmeting ontstond aldus een minder scherp beeld van de reële mate waarin netwerken bezig waren met hun inhoudelijke agenda. Om deze reden is bij de huidige éénmeting de vraagstelling herzien. Gevolg daarvan is dat de mogelijkheid om de bevindingen uit de nulmeting en de éénmeting naast elkaar te plaatsen is komen te vervallen.

2.4 Onderwijs- en onderwijsondersteunend personeel

2.4.1 Betrokkenheid

In onderstaande tabel zijn de scores op enkele relevante vragen gebundeld over de betrokkenheid van het personeel bij de ontwikkeling van passend onderwijs in de regio.

tabel 10 Betrokkenheid personeel (n=40)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Duidelijkheid over de manier waarop betrokkenheid personeel wordt geregeld	32 %
Platform medezeggenschap op niveau van regionaal netwerk	5 %
Platform medezeggenschap op niveau samenstellende delen netwerk	8 %
Personeel voldoende betrokken bij gedachten- en besluitvorming	8 %
Initiatieven genomen om personeel actief te betrekken	24 %

Van de 40 bevroegde netwerken geven er 15 aan dat er nog geen duidelijkheid bestaat over de manier waarop betrokkenheid van personeel op het niveau van het regionaal netwerk vorm en inhoud gaat krijgen. Daaruit mag worden afgeleid dat bij de overige 25 regio's dit wel het geval is (32% van totaal).

Van een platform om de medezeggenschap voor het personeel op dit punt te organiseren op het niveau van het regionaal netwerk is in vier regio's sprake. In zes regio's is sprake van platforms medezeggenschap (of een variant hierop) op het niveau van samenstellende delen van het regionaal netwerk (subregio's, samenwerkingsverbanden, besturen van scholen).

Over het algemeen bestaat de indruk bij de regio's dat het personeel met de bestaande structuur van medezeggenschap nog niet voldoende betrokken is bij de gedachten- en besluitvorming over passend onderwijs. Vanuit niet meer dan 6 regionale netwerken wordt aangegeven dat dit voldoende is geregeld.

Los van de vragen rond structuur en organisatie zijn in de achterliggende periode in 19 regio's (24% van het totaal) concrete initiatieven ondernomen om het personeel actief te betrekken bij de vormgeving van passend onderwijs. Dit dan langs een andere weg dan dat er zaken zijn voorgelegd in platforms of soortgelijke gremia. Voorbeelden die hierbij worden genoemd, zijn: regionale conferenties, klankbord- en resonansgroepen, lerarendagen, informatiebijeenkomsten, nieuwsbrieven en versnellingskamer-bijeenkomsten.

Tot slot is aan de regionale netwerken nog de vraag voorgelegd of op netwerkniveau sprake is van operationele kwaliteitszorg op basis waarvan de mening van het personeel wordt gepeild op gezette tijden. Voorlopig is dit in 8 regio's geregeld, 10 regio's geven aan vergevorderde plannen in die richting te hebben.

2.4.2 *Versterking handelingsbekwaamheid en ondersteuning van leraren*

Verondersteld wordt dat netwerken moeten beschikken over voldoende informatie over de huidige situatie en de (gewenste) toekomstige situatie ten aanzien van de deskundigheid en handelingsbekwaamheid van het personeel. Vergelijking van beide beelden zou inzicht moeten bieden in wat er opgepakt dient te worden om het streefbeeld te bereiken. Deze thematiek is samen met enkele andere vragen ondergebracht in tabel 11.

tabel 11 Versterking handelingsbekwaamheid en ondersteuning leraren (n=40)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Voldoende basisinformatie over huidige situatie rond deskundigheid en handelingsbekwaamheid van personeel	27 %
Streefbeeld ten aanzien van deskundigheid en handelingsbekwaamheid van personeel voldoende helder	17 %
Een gezamenlijk nascholingsprogramma voor zittend personeel	5 %
Een gezamenlijk opleidingsplan voor nieuw aan te trekken personeel	3 %
Afspraken over manier waarop leraren snel en effectief kunnen worden ondersteund	17 %

Van de 40 netwerken geven er 21 aan dat zij beschikken over voldoende basisinformatie over de huidige situatie. Het streefbeeld is helder in 13 regio's. Daar waar streefbeeld en uitgangssituatie uiteenlopen, worden in de toelichting als voorbeelden genoemd: competenties bij de leraren nog niet volledig ontwikkeld bijvoorbeeld als het gaat om: handelingsgericht werken, oplossingsgericht handelen, omgaan met (nieuwe) doelgroepen, klassenmanagement en kennis van verschillende problematieken.

Een aantal regionale netwerken (11) is zo ver dat zij beschikken over een professionaliseringsagenda. Bij twaalf andere regio's is binnen afzienbare termijn een dergelijke agenda te verwachten. De overige regio's hebben (nog) geen plannen in die richting.

In een aantal gevallen (11) is voor het regionaal netwerk ook nog een rol weggelegd bij het leggen van contacten met lerarenopleidingen als het gaat om passend onderwijs in het algemeen en/of de versterking van de handelingsbekwaamheid in het bijzonder. Ook worden op netwerkniveau soms (13) nog wel afspraken gemaakt over de wijze waarop leraren als dat nodig is snel en effectief in hun werk kunnen worden ondersteund.

Uitvoering van de professionaliseringsagenda in de vorm van een nascholingsprogramma vindt echter niet of nauwelijks plaats op het niveau van het regionale netwerk. Het niveau van de onderwijsinstellingen (al dan niet met onderlinge afstemming) of het niveau van samenwerkingsverbanden of het REC zijn daarvoor het meest geëigend. Dat blijkt ook uit de zeer lage scores op het volgende:

- in vier van de netwerken hebben de onderwijspartners een gezamenlijk nascholingsprogramma voor het zittend personeel;
- vanuit twee regio's wordt aangegeven dat er wel een soortgelijk plan bestaat voor nieuw aan te trekken personeel.

Van de 40 bevroegde netwerken geven er 12 aan dat het nog niet duidelijk is hoe men gaat werken aan de versterking van de handelingsbekwaamheid en de ondersteuning van het personeel. Vanuit deze netwerken kan ook geen termijn worden aangegeven binnen welke termijn die duidelijkheid wel mag worden verwacht.

In de 38 regio's waar is bevroegd aan de hand van de korte vragenlijst (deel I) is in de meeste gevallen (31) nog niet duidelijk hoe de betrokkenheid van het personeel op het niveau van het regionale netwerk vorm en inhoud gaat krijgen. Vanuit 1 regio geeft men aan dat duidelijkheid binnen afzienbare termijn wel is te voorzien. De gevraagde duidelijkheid is er wel in de overige 5 regio's.

Ten aanzien van het thema 'handelingsbekwaamheid en ondersteuning' is het beeld vergelijkbaar. Bij 5 van de 38 regio's is het beeld wel helder, bij 29 regio's niet en 1 regio geeft aan daarover binnenkort duidelijkheid over te hebben.

2.4.3 Ontwikkelingen

Een paar vragen die zijn voorgelegd aan de regionale netwerken lenen zich ervoor om de nulmeting en de éénmeting met elkaar te vergelijken.

tabel 12 Vergelijking nulmeting – éénmeting personeel (n=75 resp. 78)

<i>Item</i>	<i>Percentage</i>	
	<i>2008</i>	<i>2009</i>
Duidelijkheid over manier waarop betrokkenheid personeel wordt geregeld	12 %	32 %
Er is een platform medezeggenschap op niveau van regionaal netwerk	0 %	5 %
Gezamenlijk nascholingsprogramma zittend personeel	3 %	5 %
Gezamenlijk opleidingsplan toekomstig personeel	3 %	3 %
Contacten gelegd met relevante lerarenopleidingen	7 %	14 %
Op netwerk-niveau afspraken over ondersteuning van leraren	3 %	17 %
Duidelijkheid over planvorming ondersteuning leraren	5 %	36 %

Het algemene beeld dat tabel 12 oplevert is dat sprake is van hogere scores op de variabelen waarop is bevraagd. De grootste winst is geboekt waar het betreft de duidelijkheid over de manier waarop de betrokkenheid van het personeel bij de uitwerking van passend onderwijs wordt geregeld en bij de planvorming rond de ondersteuning van leraren. Uitzondering op het algemene beeld dat sprake is van hogere scores betreft de vraag over een gezamenlijk opleidingsplan op netwerkniveau voor nieuw personeel. De score uit de nulmeting is niet verder gestegen. Eerder in deze paragraaf is al aangegeven wat daarvan mogelijkwijs de achtergrond is: deze activiteiten van gezamenlijke opleidingsplannen voor nieuw en zittend personeel spelen niet zozeer op netwerkniveau als wel op het niveau van de samenstellende delen van het netwerk.

2.5 Ouders

2.5.1 Betrokkenheid ouders

Vanuit 19 netwerken wordt aangegeven dat er nog geen duidelijkheid bestaat over de manier waarop betrokkenheid van de ouders vorm en inhoud gaat krijgen. Daaruit mag worden afgeleid dat het bij de overige 21 regio's wel het geval is. (zie tabel 13).

tabel 13 Betrokkenheid ouders (n=40)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Duidelijkheid over de manier waarop betrokkenheid ouders wordt geregeld	27 %
Platform medezeggenschap op niveau van regionaal netwerk	12 %
Platform medezeggenschap op niveau samenstellende delen netwerk	9 %
Ouders voldoende betrokken bij gedachten- en besluitvorming	9 %
Initiatieven genomen om ouders actief te betrekken	12 %

Van een platform of themaraad om de medezeggenschap voor de ouders op dit punt te organiseren op het niveau van het regionaal netwerk is in negen regio's sprake. In zeven regio's is sprake van platforms medezeggenschap (of een variant hierop) op het niveau van samenstellende delen van het regionaal netwerk (sub-regio's, samenwerkingsverbanden, besturen van scholen).

Over het algemeen bestaat de indruk bij de regio's dat ouders met de bestaande structuur van medezeggenschap nog niet voldoende betrokken zijn bij de gedachten- en besluitvorming over passend onderwijs. Vanuit niet meer dan 7 regionale netwerken wordt aangegeven dat dit voldoende is geregeld.

In de achterliggende periode zijn in 9 regio's (12% van het totaal) concrete initiatieven ondernomen om ouders actief te betrekken bij de vormgeving van passend onderwijs. Ter vergelijking: bij het personeel was hiervan sprake in 19 regio's. Voorbeelden van dergelijke initiatieven, genoemd in de toelichting op deze vraag, zijn: voorlichtingsbijeenkomsten, ouder-klankbordgroepen en discussie-avonden over passend onderwijs.

Tot slot is aan de regionale netwerken nog de vraag voorgelegd of op netwerkniveau sprake is van operationele kwaliteitszorg op basis waarvan de mening van ouders wordt gepeild op gezette tijden. Voorlopig is dit voor wat betreft de ouders in 5 regio's geregeld, 10 regio's geven aan vergevorderde plannen in die richting te hebben.

2.5.2 *Individuele ondersteuning ouders*

In tabel 14 is een aantal gegevens verzameld die betrekking hebben op de ondersteuning van individuele ouders.

tabel 14 Individuele ondersteuning ouders (n=40)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Voldoende basisinformatie over huidige situatie rond individuele ondersteuning van ouders	17 %
Streefbeeld ten aanzien van ondersteuning ouders voldoende helder	18 %
Agenda op basis waarvan vorm en inhoud wordt gegeven aan de verbetering van de individuele ondersteuning	14 %
Afspraken gemaakt over de manier waarop ouders individuele ondersteuning kunnen krijgen	17 %
Individuele ondersteuning is onafhankelijk	21 %

Van de 40 netwerken geven er 13 aan dat zij beschikken over voldoende basisinformatie over de huidige situatie. Deze regio's hebben ook het beeld waarnaar zij streven, helder. Daar waar sprake is van een discrepantie tussen de huidige situatie en het streefbeeld, wordt in de toelichting bij de vraag vaak aangegeven dat het betrekking heeft op het laagdrempelig maken van de (beoogde) voorzieningen voor ouders.

Een aantal regionale netwerken (11) beschikt over een agenda aan de hand waarvan vorm en inhoud wordt gegeven aan de verbetering van de individuele ondersteuning aan ouders. Daarnaast geven nog 12 regio's aan binnen afzienbare termijn te kunnen beschikken over een dergelijke agenda.

Afspraken over de manier waarop ouders individuele ondersteuning krijgen bij onder meer het vaststellen van het passend onderwijsaanbod voor hun kind zijn gemaakt in 13 regio's. Hiervan geven 9 regio's aan dat die ondersteuning onafhankelijk is. Daarnaast geven nog 7 andere regio's aan dat bij hen de individuele ondersteuning ook onafhankelijk zal zijn.

In de 38 regio's waar is bevraagd aan de hand van de korte vragenlijst is vrijwel overal (34) nog niet duidelijk hoe de betrokkenheid van ouders op het niveau van het regionale netwerk vorm en inhoud gaat krijgen. Ten aanzien van het thema 'individuele ondersteuning ouders' is het beeld hetzelfde. Bij niet meer dan 2 regio's is het beeld wel helder, bij de overige regio's niet.

2.5.3 Ontwikkelingen

Net als bij het personeel lenen zich ook bij ouders een paar vragen die zijn voorgelegd aan de regionale netwerken zich ervoor om de nulmeting en de éénmeting met elkaar te vergelijken (zie tabel 15).

tabel 15 Vergelijking nulmeting – éénmeting: ouders (n=40)

Categorie	Percentage (78=100%)	
	2008	2009
Duidelijkheid over manier waarop betrokkenheid ouders wordt geregeld	15 %	27 %
Er is een platform medezeggenschap op niveau van het regionaal netwerk	7 %	12 %
Afspraken over individuele ondersteuning ouders	7 %	17 %
De individuele ondersteuning is onafhankelijk	7 %	21 %

Op alle variabelen is sprake van een stijging. De grootste stijging heeft plaatsgevonden op de onafhankelijke individuele ondersteuning (+14%), gevolgd door duidelijkheid over de manier waarop de betrokkenheid van ouders wordt geregeld (+12%).

2.6 Reflectie

Aan het eind van de gesprekken is bij wijze van reflectie nog een set vragen met de respondenten doorgenomen, met name met als strekking of er tevredenheid bestaat over de voortgang die is geboekt. Ook is er gevraagd om een oordeel te geven over de ondersteuning vanuit het infopunt passend onderwijs. De vragen zijn aan alle regionale netwerken voorgelegd, dus zowel in de korte als in de lange vragenlijst. Verondersteld mag worden dat de (38) netwerken die zijn bevroegd aan de hand van de korte vragenlijst minder vorderingen hebben gemaakt dan de (40) netwerken met wie de lange vragenlijst is doorgenomen. Dat zou ook van invloed kunnen zijn op de mate van tevredenheid. Om inzichtelijk te maken of die veronderstelling klopt, worden in het vervolg van deze paragraaf de resultaten van beide 'deelmetingen' naast elkaar gezet.

2.6.1 Reflectie op de voortgang

Onderstaande tabel 16 wijst uit dat de respondenten met name tevreden zijn over de vorderingen die zijn geboekt ten aanzien van de netwerkvorming en het realiseren van samenwerking.

tabel 16 Tevredenheid respondent(en) over vorderingen (n=78)

Item	Percentage (78=100%)
Tevreden over vorderingen rond netwerkvorming	82 %
Tevreden over vorderingen rond samenwerking	81 %
Tevreden over vorderingen rond inhoudelijke agenda	71 %
Tevreden over vorderingen rond betrokkenheid personeel	23 %
Tevreden over vorderingen rond betrokkenheid ouders	14 %

Ook over de vorderingen die betrekking hebben op de totstandkoming van de inhoudelijke agenda wordt per saldo 'tevreden' geoordeeld. Beduidend minder

tevreden is men over de vorderingen die betrekking hebben op de betrokkenheid van personeel en –met name- die van ouders.

De tevredenheid ligt hoger naarmate daadwerkelijk meer vorderingen zijn gemaakt. Zie tabel 17 waaruit blijkt dat de respondenten aan wie de lange vragenlijst is voorgelegd (en die verondersteld worden ook meer vorderingen te hebben gemaakt) op elk van de kernpunten uit het kompas passend onderwijs een hogere score op tevredenheid laten zien.

tabel 17 Tevredenheid respondent(en) over vorderingen (n=38 resp. 40)

<i>Typering</i>	<i>Respondenten deel I (38=100%)</i>	<i>Respondenten deel II (40=100%)</i>
T.a.v. netwerkvorming	66 %	98 %
T.a.v. samenwerking	68 %	93 %
T.a.v. inhoudelijke agenda	53 %	88 %
T.a.v. betrokkenheid personeel	18 %	28 %
T.a.v. betrokkenheid ouders	8 %	20 %

In de toelichting geeft men vooral aan dat men trots is op het *proces* dat men met elkaar doormaakt: in veel regio's wordt in een open, constructieve sfeer gewerkt aan het zetten van nieuwe stappen; het vertrouwen onderling is veelal groot, er wordt 'goed samengewerkt'. Ook is men trots op het *tempo* waarmee men in één à anderhalf jaar toch flink wat voor elkaar heeft gekregen. En genoemd worden ook *de vele activiteiten* die in de regio al lopen en die nu onderling verbonden worden; deze activiteiten vinden plaats op schoolniveau en/of tussen de verbanden onderling (bilateraal). Men gééft in deze zin al vorm aan passend onderwijs – zij het dat dit dan niet altijd plaatsvindt op het niveau van het regionaal netwerk.

Terugblikkend op het proces dat in de achterliggende periode is doorgemaakt, zijn de respondenten in staat om aan te geven welke factoren de voortgang hebben bevorderd. Daarbij wordt gewezen op zaken als:

- men kende elkaar in de regio al; men werkte al enige tijd samen;
- de overzichtelijkheid van de regio; een beperkt aantal partners; kleinschaligheid;
- projectmatige aanpak, inrichten (project)structuur met onder meer een stuurgroep, aanstellen projectleider, opstellen activiteitenplan, enzovoorts.

Daar staan uiteraard ook factoren tegenover die juist belemmerend hebben gewerkt bij het boeken van voortgang. Voorbeelden hiervan zijn:

- geografisch grote regio; grote regionale spreiding;
- bestuurlijke complexiteit in de zin van veel partners: schoolbesturen, swv's, gemeenten;
- bestuurlijk 'gedoe' in de zin van: weerstanden, koudwatervrees, er nog niet aan toe zijn;
- regelgeving: onduidelijkheid en/of overleg met Cfi/OCW over aanvragen startsubsidies, experimenten.

Als afronding van dit onderdeel van de vragenlijst is aan de respondenten tevens de vraag voorgelegd of hun mening wordt gedeeld door de belangrijkste partners die gezamenlijk het regionaal netwerk vormen. De antwoorden op die vraag zijn samengebracht in tabel 18.

tabel 18 Mening ten aanzien van tevredenheid wordt gedeeld (n=78)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Door de samenwerkingsverbanden WSNS	95 %
Door het samenwerkingsverband vo	96 %
Vanuit de hoek van de REC's	88 %
Door schoolbesturen	85 %
Door partijen van buiten het onderwijs	45 %

Uit deze tabel blijken over het algemeen hoge scores van rond de 90%. De enige uitzondering daarop vormt de score op de vraag of de meningen van de respondenten ook gedeeld wordt door partijen van buiten het onderwijs. Relatief veel regio's (46%) geven aan op deze vraag geen antwoord te kunnen geven. Vergelijking van de beantwoording van deze vraag tussen de groep regio's met de korte respectievelijk de lange vragenlijst wijst uit dat de verschillen niet groot zijn (zie tabel 19).

tabel 19 Mening ten aanzien van tevredenheid wordt gedeeld (n=38 resp. 40)

<i>Typering</i>	<i>Respondenten deel I (38=100%)</i>	<i>Respondenten deel II (40=100%)</i>
Door de SWV WSNS	92 %	100%
Door het SWV vo	95 %	100%
Vanuit de hoek van de REC's	89 %	90 %
Door schoolbesturen	78 %	93 %
Door partijen van buiten het onderwijs	46 %	45 %

2.6.2 *Insteek en ondersteuning rond passend onderwijs*

Ter afronding van de gesprekken met de regio's is de benaderingswijze rond passend onderwijs waarbij is gekozen voor een benadering van onderaf aan de orde gesteld. In tabel 20 zijn de antwoorden op de betreffende vragen bijeen gebracht.

tabel 20 Mening over gekozen insteek bij passend onderwijs (n=78)

<i>Item</i>	<i>Percentage (78=100%)</i>
Tevreden over benaderingswijze rond passend onderwijs waarbij gekozen is voor een aanpak in het veld, van onderaf	77 %
Tevreden over vraaggestuurde benaderingswijze waarbij een infopunt passend onderwijs ondersteuning op verzoek biedt	73 %
Tevreden over de rol van 'gesprekspartners passend onderwijs'	79 %
Bereid tot deelname aan ander onderzoek rond passend onderwijs	31 %
Spreekt een aanpak van conferenties met een regionaal karakter (maatwerk) aan	68 %

De eerste 3 vragen peilen de tevredenheid over de aanpak van onderaf in algemene zin en de inzet vanuit het informatiepunt en de daaraan gelieerde gesprekspartners. Ongeveer 3 op de 4 regio's geven op dit punt een positief signaal af. Er blijkt ook veel draagvlak voor het initiatief vanuit het infopunt passend onderwijs voor de opzet van regioconferenties. Tweederde van de respondenten staat hier positief tegenover. De beoogde opzet maakt het mogelijk om conferenties met een regionaal karakter te organiseren waarbij maatwerk mogelijk is. Beduidend minder animo (bijna een derde van de respondenten) is er als het erom gaat om object te zijn van onderzoek dat zich richt op passend onderwijs.

Vergelijking van de beantwoording van deze vraag tussen de groep regio's met de korte respectievelijk de lange vragenlijst wijst uit dat de beantwoording op hoofdlijnen redelijk synchroon loopt (zie tabel 21). Een uitzondering hierop vormt de vraag naar het draagvlak voor regionale maatwerk-conferenties. Het lijkt erop dat in regio's waar nog relatief weinig vorderingen zijn gemaakt meer animo bestaat voor dergelijke conferenties dan elders. Daarnaast zijn de regio's die al verder zijn ook iets meer bereid om deel te nemen aan ander onderzoek, maar zijn ze iets minder tevreden over de rol van de gesprekspartners.

tabel 21 Mening over gekozen insteek bij passend onderwijs (n=38 resp. 40)

<i>Typering</i>	<i>Respondenten deel I (38=100%)</i>	<i>Respondenten deel II (40=100%)</i>
Tevreden over benaderingswijze rond passend onderwijs waarbij gekozen is voor een aanpak in het veld, van onderaf	78 %	78 %
Tevreden over vraaggestuurde benaderingswijze waarbij een infopunt passend onderwijs ondersteuning op verzoek biedt	73 %	75 %
Tevreden over de rol van 'gesprekspartners passend onderwijs'	87 %	75 %
Bereid tot deelname aan ander onderzoek rond passend onderwijs	27 %	38 %
Spreekt een aanpak van conferenties met een regionaal karakter (maatwerk) aan	84 %	56 %

3 Perspectieven op passend onderwijs

Ter verdieping op de dataverzameling in de regio's aan de hand van het gespreksformat en de factsheets is een drietal gevalsstudies uitgevoerd. Het accent bij de bevraging in die gevalsstudies is gelegd op het verschil in visie en bijbehorend perspectief op passend onderwijs vanuit enkele verschillende onderwijssoorten, waarbij wordt 'afgedaald' naar het niveau van de afzonderlijke scholen. De veronderstelling bij de gevalsstudies is dat de mate en vorm waarin sprake is van verschil in visie en perspectief van invloed is op de voortgang die men in de regio boekt.

In overleg met de landelijk coördinator en gesprekspartners zijn drie regionaal netwerken voor de gevalsstudies geselecteerd¹. In elk van de geselecteerde regio's is gesproken met de directie van een (v)so-school, een sbao-school en een school voor praktijkonderwijs. Ter completering van het ontstane beeld heeft een afrondend gesprek plaatsgevonden met een centraal contactpersoon binnen de regio aangaande passend onderwijs.

De grote lijn van de gesprekken was steeds als volgt:

- Wat is de visie en bijbehorend perspectief op passend onderwijs?
- Is er sprake van onderlinge verschillen in visie en perspectief: tussen scholen onderling maar ook tussen het niveau van de school en het niveau van het netwerk?
- Wat zijn die verschillen?
- Wat is de impact van die verschillen op het maken van vorderingen in het kader van passend onderwijs?
- Hoe kan dit laatste worden geduid?

In het navolgende worden eerst de drie afzonderlijke cases beschreven. Daarna volgt een korte beschouwing.

3.1 Casus 1

3.1.1 *algemeen*

In deze casus is (zeer recent) sprake van een regionaal netwerk. Aanvankelijk was de inzet om in gezamenlijkheid op inhoud tot overeenstemming te komen over de invulling van passend onderwijs. Dat proces leidde niet tot het gewenste resultaat. Daarvoor waren de onderlinge verschillen in benadering en ambitie ("wij kunnen het allemaal zelf wel") tussen besturen te groot en was er bij een aantal partners onvoldoende bereidheid om een deel van de autonomie op te geven. Omdat sprake is van acute problemen die vragen om een oplossing (een wachtlijstproblematiek; de plaatsing van leerlingen stokt), is gekozen voor een meer pragmatische benadering om tot netwerkvorming te komen, met als uitgangspunten:

¹ Omwille van de vertrouwelijkheid wordt niet gepubliceerd welke regionale netwerken het betreft.

- het leggen van verbindingen tussen bestaande structuren;
- alle relevante onderwijspartners erbij betrokken houden.

Vrijwel alle partijen kunnen zich in deze aangepaste benaderingswijze vinden en zijn formeel akkoord met een actieve sturing vanuit een op te richten platform passend onderwijs. Eén bestuur gedooft de gekozen route. Deze partij blijft wel uitgenodigd om mee te denken.

Speerpunten voor de komende periode zijn:

- de oprichting van 1 loket; bij voorkeur met geïntegreerde indicatiestelling maar in eerste instantie gericht op het koppelen van de bestaande processen;
- aansluitende zorgroute po – vo (beoogd: voorkomen dat kinderen in traject indicatiestelling terecht komen).

Daarnaast wordt het van belang geacht om de subregio's te erkennen en deze te versterken.

Voor wat betreft een inhoudelijke slag ten aanzien van de visie komt het de komende periode aan op verkennen en aftasten hoeveel ruimte daarvoor is. Er zijn nu visieslagen waar te nemen op samenstellende delen van het netwerk, bijvoorbeeld binnen de samenwerkingsverbanden WSNS. Die komen op een gegeven moment samen in het platform en dan is het de bedoeling dat daaruit een gezamenlijke visie ontstaat.

Het beeld ten aanzien van het voortgezet onderwijs is wat anders. Lange tijd was het swv vo één van de meest ambitieuze samenwerkingsverbanden, maar daarin is in de afgelopen jaren een kentering waar te nemen. Plaatsing van leerlingen met zware zorgproblematiek met een rugzak in het regulier vo is in een aantal gevallen niet goed verlopen. Dat heeft een zware wissel getrokken op het draagvlak binnen (een deel van) het vo richting passend onderwijs. De praktijk wijst uit dat het beleid bij een aantal scholen de richting op is gegaan zware gedragsproblematiek aan de poort tegen te houden. Hier ligt een belangrijke uitdaging: het reguliere onderwijs, en dan met name het vo, ertoe te bewegen om met meer ambitie de zorgleerling (uitgezonderd de zware gedragsproblematiek) tegemoet te treden en op zoek te gaan naar en te participeren in maatwerktrajecten.

3.1.2 (v)so-school

Typering: een cluster 3 school die in de afgelopen jaren in omvang bijna is verdubbeld. De school heeft in de achterliggende periode een proces doorgemaakt om meer naar buiten georiënteerd te zijn. Men heeft dit onder meer vorm gegeven door de eigen expertise uit te zetten in verschillende hoeken van de regio (met name gericht op po, voor vo is één en ander nog in ontwikkeling).

In de optiek van deze school komt visievorming op netwerk-niveau na een moeizame start langzaam op gang. De moeizame voortgang had met name te maken met de vrees bij enkele besturen om autonomie op onderdelen uit handen te geven. Essentie van de voorlopige visie zoals die nu op tafel ligt is het naast elkaar laten bestaan van alle varianten op de lijn al dan niet inclusief (de 'duale benadering'). In die benaderingswijze blijft het (v)so dan ook zeker bestaan. Motieven om voor een dergelijke brede range te kiezen:

- dit doet recht aan de diversiteit van wensen en mogelijkheden die scholen in zich hebben;
- optimale keuzemogelijkheid voor ouders, met ook een thuis-nabije optie.

Onder druk van het grote beroep op het speciaal onderwijs zal op de range al dan niet inclusief een verschuiving gaan plaatsvinden naar meer zorgleerlingen

met ambulante begeleiding in het regulier onderwijs. Deze verschuiving van leerlingsamenstelling tussen typen onderwijs zal zich in eerste instantie manifesteren in het po. Wellicht dat het vo later volgt. Los van de omvang van het beroep op het speciaal onderwijs zal ook de aard van de hulpvraag toenemen: de problematiek wordt zwaarder en de maatschappij vraagt eenvoudiger meer. Dat betekent: investeren in personeel. Niet alleen in het speciaal onderwijs, maar in het verlengde van de verschuiving zoals hierboven geschetst ook in het regulier onderwijs.

De visie en het perspectief op passend onderwijs redenerend vanuit de eigen school past goed in wat gaande is op netwerkniveau. Op de range 'al dan niet inclusief' heeft de school wel oren naar een verschuiving naar meer inclusief dan nu het geval is, mits de reguliere scholen er goed voor zijn toegerust. De visies en bijbehorende perspectieven op passend onderwijs vanuit de andere typen onderwijs liggen in elkaars verlengde en zijn zoals nu valt te overzien goed te combineren. Daarbij past wel de kanttekening dat de uitwerking van de algemeen geformuleerde visie met bijbehorend perspectief nog moet plaatsvinden. De school gaat ervan uit dat de uitwerking geen onoverkomelijke fricties gaat opleveren. "Op raakvlakken kan de samenwerking nog wat beter, misschien dat er wat potentiële concurrentie is tussen scholen, maar vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid moeten we er onderling uitkomen." Met name de typen onderwijs die zijn gepositioneerd tussen regulier en (v)so zullen zich waarschijnlijk wat meer rekenschap moeten geven van de raakvlakken.

3.1.3 *Sbao*

Typering: een school die in de achterliggende periode een ontwikkeling heeft doorgemaakt richting expertisecentrum waarbij men veel meer naar buiten toe geïntereerd is geraakt. Er staat inmiddels een stevig netwerk met het po. Speerpunten in de samenwerking zijn het aanbieden van eerstelijns hulp, de inzet van ambulante begeleiding en allerlei monitorprocessen. Tegen deze achtergrond heeft een zelfstandig sbao zeker bestaansrecht.

De ontwikkeling van een visie op netwerkniveau verkeert nog in de aftastende fase. In het kader van visie-ontwikkeling is de energie in de achterliggende periode met name gericht geweest op bestuurlijke en procedurele zaken. Inzet is geweest om vooral ieder erbij te betrekken. Gevolg is dat op inhoud alles nog open staat. Inhoud geven aan het covenant in werkgroepen zal nog een kluit worden. Aarzelingen zullen met name zitten bij het vo. Er is wel duidelijk sprake van een gezamenlijke wil: er zit in de toekomst geen kind thuis.

Voor de eigen school is niet zozeer sprake van een richtinggevende visie als wel een perspectief: meer extern gericht en een ontwikkeling richting vraaggericht onderwijszorgcentrum. In de praktijk zal dat mogelijk gaan betekenen: een kleinere school omdat veel meer kinderen in het regulier onderwijs worden bediend met ambulante ondersteuning, of tussenvormen zoals deeltijdleerlingen en dergelijke. De vorm waarin dit plaats gaat vinden staat nog helemaal open. De relatie met de zorgwereld zal ook veel sterker worden.

Grootste zorg zit met name bij de slag die de leerkrachten moet maken; die zijn nog onvoldoende meegegroeid met de verbreding van de problematiek en evenmin met de hogere eisen die bijvoorbeeld door ouders worden gesteld. Deze zorg betreft niet alleen de eigen leerkrachten maar met name ook de leerkracht in het regulier onderwijs: is die in staat om het eigen werkconcept mee te laten

groeien met de veranderende vraag? En dat moet dan verder reiken dan alleen signaleren; anders levert de introductie of uitbouw van passend onderwijs niet veel op.

De eigen visie op passend onderwijs botst niet met visies vanuit andere typen onderwijs. De wereld wordt wel veel complexer doordat met netwerkvorming het niveau van het samenwerkingsverband wordt verlaten en meerdere partijen in beeld komen. Dat noodzaakt om na te denken over de eigen positie, en over verschillen in benadering die aan het licht komen. Eventuele complicaties daarbij spelen met name op bestuurlijk niveau. Vanuit de school wordt aangegeven dat men op professioneel-uitvoerend niveau in de onderlinge samenwerking vaak veel verder is dan bestuurlijk. "Op professioneel vlak wordt al veel gedaan wat gewoon nodig is vanuit de praktijk. Die samenwerking loopt goed."

3.1.4 *Pro-school*

Typering: de school is bezig met een inhaalslag: "Een serieuze tak van sport binnen het onderwijs zijn, in plaats van bezigheidstherapie". Een concrete opdracht in dat verband is nu om het onderwijs competentiegericht inhoud te geven. Daarnaast heeft men zich er in de afgelopen twee jaar ook op gericht om zich extern als expert te profileren op het terrein van het praktijkgericht leren. "Die expertise verder zichtbaar maken voor de buitenwereld is een belangrijke opdracht voor de komende tijd".

De visie op netwerkniveau is nog heel algemeen: voor ieder kind een plek. "Daar kan iedereen zich wel in vinden. Bij de concrete uitwerking in een gezamenlijke koers zullen de nodige verschillen wel op tafel komen." De gezamenlijke ambitie is om het speciaal onderwijs zo klein mogelijk te houden. Tegen de achtergrond van een wachtlijstproblematiek die moet worden weggewerkt, impliceert dat uitgangspunt dat de zorgstructuur in het regulier onderwijs omhoog zal moeten, om een deel van de leerlingen daar met een rugzak te kunnen opvangen. Daarmee is het spanningsveld meteen geschetst: kan en wil men dat wel in het regulier onderwijs, en weten partners daar waar nodig voldoende ondersteuning te bieden? Ter nuancering: een aantal werkvloerinitiatieven gaan al veel verder dan wat bestuurlijk formeel tot de mogelijkheden behoort, dus die ruimte wordt genomen.

Het perspectief voor de eigen school bestaat eruit dat de school op den duur minder leerlingen binnen de poort heeft, maar dat er meer buiten de school wordt ondernomen. In de relatie met partijen als het vmbo, REC 3 en 4 maar bijvoorbeeld ook het ROC ontstaan aan de situatie van vraag en aanbod aangepaste vormen van maatwerk, met als rode draad de opdracht om leerlingen op een hen passende manier zo ver mogelijk te brengen.

De visies zoals die nu worden uitgedragen door de verschillende typen onderwijs bijten elkaar niet. De uitvoeringspraktijk zal moeten uitwijzen of dit houdbaar is.

3.2 **Casus 2**

3.2.1 *Algemeen*

De betreffende regio strekt zich uit over een groot gebied. Er is sprake van veel verschillen tussen wsns-verbanden die in de regio actief zijn. Verder heeft men in de regio geen historie van gestructureerd gezamenlijk optreden: niet tussen wsns-verbanden maar ook niet tussen po en vo. Er is wel sprake van de nodige

bilaterale contacten, die ook kunnen leiden tot vormen van samenwerking. Zo is er een gezamenlijke reboundvoorziening opgezet voor het vo, er is een convenant gesloten met bureau jeugdzorg, een gemeenschappelijke afspraak met REC 4 met betrekking tot crisisopvang en een verticale trajectklas in het vo.

Binnen de regio beschouwt men zichzelf als een regionaal netwerk. Enige tijd terug is men gezamenlijk aan de slag gegaan met het formuleren van een gemeenschappelijke visie. Dat heeft toen niet tot het gewenste resultaat geleid. Momenteel buigt men zich nogmaals over dit vraagstuk. Vooralsnog is de visie geformuleerd in algemene termen, met een verwijzing naar de visie zoals die verwoord staat in de aanvraag voor een startsubsidie: handhaven wat goed is, hiaten oplossen. Binnen het kader van de discussie over een visie lijkt behoefte te bestaan aan een richting: "Om iets bottom-up te laten ontstaan zullen er top-down prikkels moeten worden aangereikt".

Het vervolg van de visieontwikkeling op netwerkniveau is thans gericht op het leveren van noodzakelijke input voor een aanvraag voor een veldinitiatief.

3.2.2 (v)so-school

Typering: een cluster 4 school met een landelijke functie voor de specifieke doelgroep van de zwaarste gevallen (cluster 4 LVG). De leerlingen zitten grotendeels intern.

Van visie-ontwikkeling op netwerkniveau is in de optiek van de school nog nauwelijks sprake, anders dan dat sprake is van een visie in hele algemene termen en met een hoog abstractieniveau. De gesprekken hebben een verkennend karakter. Om die reden bijten of raken de standpunten elkaar (nog) niet.

Zelf bedient de school een niche-markt en dit bepaalt mede de wijze waarop de school zich verhoudt tot passend onderwijs. De nadruk binnen de school ligt op het bieden van zorg; onderwijs is niet onbelangrijk maar secundair. Men bepaalt daarin volledig een eigen koers, in een geheel eigen context. In die zin is de school ook minder georiënteerd op visievorming op passend onderwijs bij andere typen onderwijs (een ontwikkeling die nog nauwelijks van de grond is gekomen). "Wij hebben een afwachtende houding maar in principe staan we voor alles open. Als er vragen zijn vanuit onze omgeving, dan komen die vanzelf. In dat soort contacten zijn wij de ontvangende partij." Zo zijn er in de achterliggende periode wel samenwerkingsvormen ontstaan binnen de regio, bijvoorbeeld met het ROC of het praktijkonderwijs.

Een dergelijke mogelijk wat afstandelijke houding geldt voor plaatsingen maar ook voor de inzet van ambulante begeleiding: "In eerste instantie is onze expertise zo sterk contextgebonden dat deze elders niet of nauwelijks bruikbaar zal zijn".

3.2.3 Sbao

Typering: een paar jaar terug stond de school op het punt gekwalificeerd te worden als zeer zwakke school. Er was sprake van veel stilstand in ontwikkeling, over de hele breedte van de school. De energie is in de achterliggende periode met name aangewend om dat beeld van de school te verbeteren. Voorheen was het een lom-school. De populatie is de loop van de tijd verschoven van lom naar mlk. Binnen het samenwerkingsverband heeft men de functie van expertisecentrum. Vanuit de school schetst men het gebied als volgt: verzuild, veel eilandjes, veel 1-pitters, sterk verkokerd.

De visie op netwerkniveau blijft vooralsnog beperkt tot een aantal meer algemene statements: "Het kind centraal, we gaan ervoor en niet te moeilijk doen over indicatie". Een vervolgstap moet zijn om dat nader uit te werken. De omgeving met al die eilandjes is daarbij niet bevorderlijk. Men geeft aan niet veel vertrouwen te hebben in pogingen om die structuren te doorbreken. "Een aanpak van passend onderwijs van onderaf leidt ertoe dat de eilandjes vooral in stand blijven. Een aanpak van bovenaf zou in wezen geen ander beeld opleveren. Waar men zich vanuit die eilandjes vooral op richt is de eigen organisatie: meer handen voor de klas, betere arbeidsvoorwaarden en dergelijke."

Vanuit de school kijkt men met de nodige scepsis aan tegen passend onderwijs. "Je kunt passend onderwijs toch ook zien als een vehikel om de financiën rond het beroep op het speciaal onderwijs in de hand te houden of te krijgen". Mogelijk dat die beleving eraan bijdraagt dat men geen echte visie heeft op passend onderwijs. "Er zal niet zoveel veranderen, en als er wat verandert - denk aan de verbetering van het pedagogisch klimaat - zou dat waarschijnlijk ook wel veranderd zijn zonder passend onderwijs." Dat neemt niet weg dat de school zich meer op gedragsproblemen zal moeten gaan richten. Daarbij wordt opgemerkt dat het eigen personeel nog lang niet passend-onderwijs-proof is, met name op het gebied van handelingsgericht werken. Probleem daarbij is dat die mening niet door het personeel gedeeld wordt. Voor het regulier onderwijs geldt overigens hetzelfde, met als bijkomend probleem dat men daar van zichzelf vindt dat ze wél passend-onderwijs-proof zijn en dus wat meer inclusief zouden kunnen gaan werken.

Wel bestaat de behoefte om de krachten te bundelen, al was het maar door het speciale onderwijs ruimtelijk te clusteren om zo het fysiek doorplaatsen van leerlingen mogelijk te maken. Op die manier zou voorkomen kunnen worden dat kinderen te lang niet op de goede plaats zitten.

De visie op passend onderwijs vanuit andere typen onderwijs binnen de hoek van het speciale onderwijs sluit aan bij het bovenstaande. Op ander vlak is wel sprake van verschillen in opvatting:

- de visie op netwerk-niveau is teveel een bestuurlijk verhaal dat voorbij gaat aan de praktijk van de gegroeide verhoudingen. Potentiële problemen die zich gaan aandienen bij de uitwerking worden gebagatelliseerd.
- een ongewenste beweging binnen een deel van het po om meer richting inclusief te gaan: "Men interpreteert passend onderwijs daar gewoon zo. Bang om de boot te missen gaan ze die richting op, terwijl zal blijken dat ze dat helemaal niet kunnen".

3.2.4 *Pro-school*

Typering: praktijkschool met 142 leerlingen. Geen verdere bijzonderheden.

Ook vanuit deze school wordt aangegeven dat visie-ontwikkeling op netwerkniveau nog in de kinderschoenen staat. "Het is meer wat ik er zelf uithaal: het verbinden van bestaande zorgstructuren, 1 loket om het shoppen van ouders te voorkomen. We zitten nog in de verkenningsfase, het kan met de visie nog alle kanten op."

Gevraagd naar de visie vanuit de eigen school staat centraal dat ernaar moet worden gestreefd om de leerling zo snel mogelijk op de juiste plek te krijgen. Dat blijkt geen vanzelfsprekendheid en daarbij komt dat een dergelijke situatie te lang voortduurt. Twee factoren spelen daarbij een rol. Op de eerste plaats speelt het acceptatieprobleem bij ouders, als hun kind op een lager aangeschreven on-

derwijstype terecht lijkt te komen dan dat die ouders verwacht hadden. Verder speelt ook nadrukkelijk de concurrentie tussen scholen. “In een streven naar een voldoende aantal leerlingen hebben scholen de neiging iedereen aan te nemen, om zich pas in tweede instantie te buigen over de vraag welke zorg de leerling nodig heeft en hoe die zorg dan te bieden. Dat suddert vervolgens veel te lang voort.”

Het netwerk is nog niet zover dat daar dan de noodzakelijke afstemming plaatsvindt, om dit probleem op te lossen. Inrichting van 1 loket zou dat moeten doorbreken. Dat loket moet beschikken over voldoende kennis, status en mandaat. De expertise van de verschillende scholen moet daar gebundeld aanwezig zijn, en de uitkomst moet onafhankelijk tot stand komen en doorslaggevend zijn en door iedere partij geaccepteerd worden. Het indicatie- en selectieproces moet meer transparant. Nu prevaleren belangen van scholen en wensen van ouders te vaak. Voor een vergelijking op basis van visie en perspectieven is het nog te vroeg. Het echte gesprek moet nog beginnen. Als het gaat om de verwachtingen is men ambivalent. Enerzijds heeft men hoop en vertrouwen dat de partijen die het betreft elkaar weten te vinden. Dat vertrouwen komt vooral voort uit lichtpuntjes zoals plannen over een fysieke clustering van zorgonderwijs, de samenwerking met REC 4 of de realisering van de rebound met korte lijnen met jeugdzorg. Anderzijds bestaat de twijfel. Bij scholen bestaat nog veel de neiging om defensief in passend onderwijs te gaan staan, en vooral te kijken vanuit het eigen belang. Er is behoefte aan meer openheid bij scholen: over het aannamebeleid en over de zorg die de school kan bieden. Dat zou moeten leiden tot een betere selectie aan de poort.

3.3 Casus 3

3.3.1 Algemeen

Er is sprake van een compact gebied, met relatief korte lijnen. De samenwerking tussen scholen is goed op orde, met daarbij een belangrijke rol voor de coördinatoren die zeer nauw samenwerken en dicht bij de scholen staan.

Pas sinds vorig jaar is er sprake van een netwerk. Men heeft geen haast gemaakt, en eerst ingezet op het noodzakelijke voorwerk en het vinden van de juiste aanpak. De essentie van die aanpak bestaat uit het volgende:

- inventarisatie van de aard en omvang van het probleem;
- inventarisatie van wat er al aan samenwerking en voorzieningen is;
- aan elkaar knopen, steviger te bundelen en verder uitbouwen van het geheel;
- inventarisatie van wat wordt gemist (autisme, REC 4);
- beantwoording van de vervolgvraag of je dat ‘in huis’ gaat doen of van elders gaat betrekken.

Dit alles tegen een achtergrond van een algemeen geformuleerde visie: geen kind tussen 0-23 meer op straat, desnoods via het aanbod van een individueel arrangement. Combinatie van aanpak en algemeen geformuleerde visie zijn voldoende richtinggevend om gericht te werk te gaan. Winst is daarbij met name te boeken bij het tijdiger signaleren van problemen en eerder op zoek gaan naar de juiste plaats. Het project ‘afstemming’ kan daarbij behulpzaam zijn. Dat begint al bij VVE en een goed contact met consultatiebureau.

De activiteiten rond passend onderwijs spelen zich nog vooral af op netwerk-niveau. Het is vooral een keus van de besturen om de scholen daar in dit stadium nog niet mee lastig te vallen. De vertaalslag naar de scholen is derhalve nog niet

gemaakt. Mede daardoor is bij veel scholen niet of nauwelijks zicht op wat er op netwerk-niveau gaande is ten aanzien van passend onderwijs.

Vanuit het niveau van het netwerk wordt aangegeven dat niet zozeer sprake is van verschillen in visie als wel dat sprake is van een attitude die leidt tot onnodige afstand. Opgemerkt wordt dat sbao, pro en (v)so vanuit het verleden nog te veel op het spoor zitten van: 'wij zijn de experts, jullie [lees: het regulier onderwijs] kunnen dat niet'. Deze speciale scholen zullen zich veel meer open moeten gaan opstellen richting het regulier onderwijs. "En dat gaat verder dan de ambulante begeleider die er nu is. Er moet veel meer consistentie komen in de werkwijze, bijvoorbeeld in het aandragen van adviezen en tips." In het vervolg van deze casusbeschrijving zal blijken dat dit besef inmiddels ook bij die scholen is doorgedrongen.

Een ander soort ongewenste interne gerichtheid zit in de hoek van lwoo, pro en vso. "Dat ligt zo dicht bij elkaar dat daar veel meer gezamenlijk opgetrokken zou kunnen werken". Ook dat zit niet zozeer in de hoek van verschillen in visie als wel bij onwetendheid over en weer, mogelijk in combinatie met enige territoriumdrift.

3.3.2 (v)so-school

Typering: zml-school, enige clusterschool binnen het openbaar onderwijs in de regio; daarnaast zijn nog 2 andere zml-scholen in het gebied actief. Enkele jaren terug is de school geconfronteerd met een zeer kritisch rapport van de inspectie. Men is in de achterliggende periode voor een belangrijk deel intern gericht geweest om de boel op orde te krijgen.

De school kan zich goed vinden in de visie zoals die op netwerk-niveau is geformuleerd: goed onderwijs voor alle kinderen, dus met elke combinatie van zorgen onderwijsbehoefte. Binnen deze visie is ook nadrukkelijk plaats voor het speciaal onderwijs. Het verzorgingsgebied van de school reikt echter verder dan de regiogrenzen, waardoor men ook te doen heeft met aangrenzende regio's. Waar men zich met name zorgen over maakt is dat in enkele van deze regio's initiatieven worden ontplooid waarbij sbao-scholen, pro-scholen en reguliere scholen kinderen met een cluster-3 indicatie zelf in de eigen school gaan bedienen. "Zo ontstaan er verkapte zml-schooltjes. Dat is niet erg mits daar goed onderwijs wordt gegeven. Voorlopig is het zo dat er geen gebruik wordt gemaakt van onze expertise".

Aan deze visie op netwerkniveau is gekoppeld de opdracht om veel meer een open naar buiten gerichte organisatie te worden, gericht op partijen van binnen maar ook van buiten het onderwijs. In de afstemming met zorginstellingen die buitenschoolse opvang en dagbesteding doen, jeugdzorg en voogdij-instellingen en dergelijke kan nog veel verbeterd worden.

De school beschouwt die opdracht om meer extern gericht te gaan worden als het richtinggevend perspectief bij de algemene visie de visie voor de eigen school. Het is een algemene trend maar zeker ook noodzakelijk voor de eigen school. Eén en ander zal gaan leiden tot meer kinderen met rugzak in een klasje met cluster 3 / 4 in een thuis-nabije omgeving. Het (v)so brengt daar vervolgens zijn expertise in. Het zoeken van de verbinding zal ook gaan leiden tot verschuivingen van leerlingen tussen scholen binnen het speciaal onderwijs; op basis van de constatering dat een kind elders beter af is.

Het naar buiten treden is niet alleen van belang voor de onderlinge samenwerking, maar ook ten behoeve van een beter imago van de school richting ouders. Het maken van de verbeterslag op dit punt begint bij de eigen school (daarbij inbegrepen de ambulante begeleiding) maar ook het reguliere onderwijs heeft hier een rol in te vervullen. Vanuit die hoek kan ook positiever richting ouders worden gecommuniceerd als een overstap naar het (v)so mogelijk aan de orde is. Daar moet nog wel het nodige worden overwonnen; de relatie met het regulier onderwijs is voor verbetering vatbaar. Het openstellen is stap één, maar door de wederpartij ook (h)erkend worden als zinvolle partner met meerwaarde is een tweede stap. Deels heeft het (v)so dat aan zichzelf te wijten; het heeft zich door de eigen intern gerichte houding in die richting ook jarenlang buitenspel gezet. Tussen de zml-scholen in de regio is nu beweging gaande om zich onderling duidelijker te profileren, zodat ouders bij het maken van een keus ook gericht te werk kunnen gaan. Voorts is het streven erop gericht om die drie ruimtelijk te combineren waardoor men gezamenlijk meer diversiteit kan aanbieden op 1 locatie, met een bundeling van krachten.

3.3.3 *Sbao*

Typing: als enige sbao-school onderdeel van het openbaar samenwerkingsverband wsns, met ongeveer 30 regulier po-scholen. Elders binnen de stad zijn nog 3 andere sbao-scholen.

In de beleving van de school verkeert de visievorming op netwerkniveau nog in ontwikkelfase binnen de stuurgroep.

Het antwoord op de vraag naar de eigen visie wordt meteen gekoppeld aan het bestaansrecht van het sbao in de stad, en daarmee de eigen school; die blijft. De opdracht wordt wel – en daarmee is de relatie met passend onderwijs gelegd – om eerder te signaleren dat een kind een ander type onderwijs nodig heeft dan het reguliere onderwijs. De school verwacht in dat verband ook een toename van het aantal leerlingen, met meer nadruk op gedragsproblemen.

Verder wordt de visie op de ontwikkeling van de school vooralsnog niet zozeer bepaald door de agenda van passend onderwijs als wel door de volgende tweeledige opdracht: de school nieuw leven in te blazen (intern) en zich extern meer te profileren als specialisme-school binnen het eigen samenwerkingsverband. Dat laatste is hard nodig: “Zelf kom ik uit het reguliere onderwijs en ik heb me er altijd over verbaasd hoe weinig zichtbaar het sbao in die tijd was”.

Investeren in de competenties van het eigen personeel staat bij het invullen van die opdracht zeer hoog op de agenda:

- algemeen: ‘achterstallig onderhoud’;
- men werkt teveel met een vast sjabloon, is onvoldoende in staat tot het leveren van maatwerk;
- de school moet voorbereid zijn op een verschuiving van leerproblemen naar meer gedragsproblemen;
- meer externe oriëntering van de school betekent dat men wellicht in de klas in de toekomst meer op eigen competenties is aangewezen.

Voor een vergelijking met de visie en bijbehorend perspectief van anderen is het nog te vroeg. De onderlinge contacten gaan nu pas van de grond komen; tot nu toe is de school teveel een intern gerichte eilandje geweest. Dat is zorgelijk in die zin dat men veel haast moet maken om de handen ineen te slaan om de ‘witte vlucht’ uit de stad te keren. Men heeft er overigens veel vertrouwen in, dat men

binnen de regio goed in staat zal zijn om gezamenlijk op te trekken om gezamenlijk goed wordt opgetrokken.

3.3.4 *Pro-school*

Typering: een school met circa 200 leerlingen, breed in de brugklas en smalle uitstroom in sectoren: techniek, economie, groen en welzijn. Binnen de regio is er nog één andere praktijkschool waar goed mee wordt samengewerkt.

De school geeft aan dat men niet bekend is met een visie op passend onderwijs op netwerkniveau. Passend onderwijs is nog geen expliciet en als zodanig ook geagendeerd onderwerp van gesprek. "Ook niet in besprekingen met het samenwerkingsverband of met het bestuur, anders dan dat wordt benoemd dat we ermee te maken gaan krijgen." "We doen wel allemaal dingen die passend onderwijs zijn - opzetten van een soort schakelorgaan om kinderen die zijn vastgelopen een nieuwe weg in het onderwijs te wijzen; verder zijn er heel veel bilaterale vormen van samenwerking - maar die worden nog niet als zodanig als zijnde passend onderwijs benoemd en gepositioneerd."

De eigen visie op passend onderwijs luidt: voor ieder kind de juiste plek. Verder ervaart de school passend onderwijs vooral nog als heel complex, waarbij nog niet duidelijk is waar passend onderwijs precies toe moet gaan leiden. Ook met andere scholen is men nog niet in gesprek over passend onderwijs. Wel gebeurt er veel in de praktijk van alle dag, bijvoorbeeld door onderling met regelmaat een oplossing te zoeken voor een probleemgeval dat zich aandient. Daarbij is onderling vertrouwen tussen scholen onderling van groot belang, en dat komt onder druk te staan als je een leerling overneemt waar achteraf gezien meer mee aan de hand is dan is verteld. Vanuit de school wordt sterk de nadruk gelegd bij de rol van de ouders die dit proces kunnen verstoren (acceptatie; spanningsveld tussen hoogste en best voor de leerling). Als reactie hierop bestaat bij school de neiging om de selectiecriteria scherper neer te gaan zetten, zodat je daar in voorkomende gevallen naar kan verwijzen. De vraag is daarmee het beoogde doel van duidelijkheid en transparantie wordt bereikt, of dat schotten worden opgetrokken; die laatste is een beweging die contraproductief zou kunnen werken bij het realiseren van passend onderwijs.

Men verwacht geen grote veranderingen voor de eigen school bij de verdere uitvoering van passend onderwijs. Voor zover daarover in dit stadium iets zinnigs valt te zeggen, is er ook geen indicatie dat visies of perspectieven van verschillende typen onderwijs op passend onderwijs conflicteren in een mate dat dat ten koste gaat van de goede samenwerking zoals die er nu is.

3.4 **Beschouwing**

Elk van de 3 regio's beschouwt zichzelf als een regionaal netwerk. Dat neemt niet weg dat de regio's waarin scholen zijn bevestigd, onderling sterk verschillen, in meerdere opzichten. Die verschillen hebben te maken met de voortgang die is geboekt rond passend onderwijs maar bijvoorbeeld ook met de inrichting van het gebied of met de mate van samenhang en met de historie van samenwerking in de regio. Dit laatste impliceert dat overdraagbaarheid van ervaringen zijn beperkingen heeft. Wat in de ene regio goed werkt en tot resultaat leidt, is niet zonder meer toepasbaar in een andere regio, met een geheel eigen context. Wat dat betreft dienen de gevalsbeschrijvingen eerder te worden gelezen als op zichzelf

staande beelden hoe het met passend onderwijs op het niveau van afzonderlijke scholen binnen regio's kan vergaan.

Dat neemt niet weg dat een aantal dwarsverbanden tussen de gevalsoverbeschrijvingen zijn aan te brengen. Zo is in geen van de regio's sprake van een diep uitgewerkte visie op passend onderwijs, op netwerkniveau noch in en vanuit de scholen waarmee is gesproken.

In één regio is het een bewuste keus om hier op netwerkniveau vooralsnog minder energie in te steken maar kiest men een meer pragmatische insteek: ontwikkeling vanuit de bestaande praktijk. In twee regio's worstelt men met de visievorming op netwerkniveau. Deze worsteling staat direct in verband met onderlinge verschillen in benadering tussen bestuurlijke partijen. Deze verschillen zijn niet direct te relateren aan verschillen naar schoolsoort (sbao, (v)so, pro en 'regulier').

Het ontbreken van een duidelijke visie op passend onderwijs – op netwerkniveau en in de scholen waarmee is gesproken - maakt het lastig en tegelijkertijd ook heel eenvoudig om de vraag voor te leggen hoe visies op passend onderwijs zich tot elkaar verhouden. De voorlopige visie op netwerkniveau is geformuleerd in algemene termen, waar men nog alle kanten mee op kan. De onderlinge scherpe kanten komen, zo die er zijn, pas in beeld als men een dergelijke algemene visie verder gaat uitwerken.

Eenzijds is het voor de ondervraagde scholen een geruststellende gedachte om te kunnen vaststellen dat er op netwerkniveau ruimte blijft bestaan voor het speciale onderwijs, in zijn verschillende verschijningsvormen. Toch hebben ook enkele gesprekspartners het woord 'onderlinge concurrentie' in de mond genomen, overigens zonder daar verder heel zwaar aan te tillen.

Onderliggend is sprake van een duidelijke gezamenlijke wil: voor elk kind moet een oplossing worden gevonden. Die wil leidt ertoe dat er een aantal malen op is gewezen dat men op professioneel uitvoerend vlak al veel verder is met het zoeken naar passend-onderwijs-achtige oplossingen dan dat de zoektocht naar een gezamenlijke visie op bestuurlijk niveau doet vermoeden.

Vanuit veel scholen wordt daarbij aangegeven dat men een ontwikkeling doormaakt van een naar binnen gerichte organisatie naar een organisatie die gericht is op de omgeving. Veel scholen komen daarbij van ver, in die zin dat het opvalt hoeveel scholen tot voor kort als (zeer) zwak beoordeeld zijn geweest. Onder deze ontwikkeling richting een extern georiënteerde organisatie valt ook de ontwikkeling om de eigen expertise te versterken en deze vanuit een vraaggerichte benaderingswijze naar de omgeving toe op de kaart te zetten. Men zoekt hierbij vaak actief de verbinding. Hiervan kan niet los worden gezien de noodzaak die men op veel plaatsen ervaart om te investeren in de competenties van het eigen personeel. Deels is hierbij sprake van 'achterstallig onderhoud', in de zin dat men op de school (nog) beter dan nu in staat moet zijn om de kinderen op individueel niveau te benaderen. Verder moet in het personeel worden geïnvesteerd om zo te anticiperen op een ontwikkeling die veel respondenten op zich af zien komen: de verwachting van een verzwaring van (gedrags)problematiek waarmee men in de klas waarschijnlijk te maken gaat krijgen. Dit in verband met de verwachte verschuiving van de opvang van zorgleerlingen met extra begeleiding in het reguliere onderwijs. Dit laatste betekent dat ook in het reguliere onderwijs geïnvesteerd moet gaan worden in de competenties van het personeel, om te zorgen dat ook dat personeel passend-onderwijs-proof wordt.

De gevalsstudies zijn vertrokken vanuit de veronderstelling dat de mate en vorm waarin sprake is van verschil in visie op passend onderwijs tussen schoolsoorten, van invloed is op de voortgang die men in de regio boekt. De uitkomst is dat deze veronderstelling in de praktijk niet opgaat: daarvoor zijn er enerzijds teveel verschillen tussens regio's, anderzijds is zowel binnen en vanuit de scholen als op niveau van de regionaal netwerken sprake van een stapsgewijze visieontwikkeling van onderop. Eventuele verschillen worden pas zichtbaar als men aan de uitwerking van algemene kaders gaat beginnen. In dat uitwerkingsstadium is men veelal nog niet belandt.

4 Aandachtspunten

4.1 Werken met ijkpunten

Een veronderstelling bij het traject Passend Onderwijs is, dat in de ontwikkeling van onderop door en vanuit de scholen en hun besturen stappen gezet worden die het mogelijk maken in 2011 bepaalde elementen in een wettelijk kader te verankeren. De staatssecretaris heeft eind 2008 aangegeven dat die veronderstelling nog steeds opgaat, met name daar waar het de invoering van een zorgplicht en het inrichten van één loket voor indicatiestelling betreft. Om inzichtelijk te maken of en in hoeverre de ontwikkeling in een beleidsmatig gewenste richting voortschrijdt, kunnen ijkpunten worden geformuleerd en toegepast op de verzamelde data. Dat hebben we ook in de onderhavige éénmeting gedaan.

Per kernpunt van het kompas – vorming, samenwerking, inhoudelijke agenda en betrokkenheid van personeel en ouders – zijn drie stadia van ontwikkeling te formuleren:

- Nog niet gerealiseerd: de regio is nog niet begonnen aan dit kernpunt en/of heeft op dit kernpunt nog geen substantiële stappen gezet;
- bezig met realisatie: de regio heeft op dit kernpunt enige stappen gezet maar heeft één en ander nog niet afgerond;
- Gerealiseerd: de regio heeft de op dit kernpunt relevante stappen gezet.

In bijlage IV is een overzicht waarin per kernpunt is aangegeven hoe – louter vanuit een onderzoekersperspectief - per regionaal netwerk vastgesteld kan worden van welk ontwikkelingsstadium sprake is. Op basis van deze systematiek is door de onderzoekers aansluitend per regio bepaald wat voor elk van de netwerken de stand van zaken is. De uitkomst daarvan staat geaggregeerd weergegeven in tabel 22.

tabel 22 Toepassing van ijkpunten bij éénmeting (n=76)

<i>Kernpunt</i>	<i>Nog niet gerealiseerd</i>	<i>Bezig met realisatie</i>	<i>Gerealiseerd</i>	<i>Respons onduidelijk</i>
Vorming	17 %	4 %	76 %	3 %
Samenwerking	53 %	14 %	24 %	9 %
Inhoudelijke agenda	57 %	20 %	22 %	1 %
Betrokkenheid personeel	61 %	26 %	13 %	0 %
Betrokkenheid ouders	67 %	12 %	7 %	14 %

In feite geeft de tabel weer, datgene wat ook in hoofdstuk 2 per kernpunt reeds ter sprake kwam: op het kernpunt van de vorming van regionale netwerken hebben de meeste regio's (76%) stappen gezet. Op de andere kernpunten van het kompas zijn de meeste regio's nog niet zo ver.

4.2 Aandachtspunten

Begin april zijn de voorlopige uitkomsten van de éénmeting voorgelegd aan de gesprekspartners. Daarbij is allereerst de valideringsvraag gesteld: kloppen de overall bevindingen met datgene wat jullie hebben waargenomen? Deze vraag is unaniem bevestigd: de gesprekspartners onderschrijven dat datgene wat hiervoor is beschreven, overeenkomt met hun waarnemingen in de regio's.

In tweede instantie is de gesprekspartners gevraagd een nadere duiding te geven aan de (getalsmatige) bevindingen. Uit de discussie die daaruit voortvloeide, komen de volgende aandachtspunten naar voren.

4.2.1 *Veel gebeurt al, maar (nog?) niet op niveau van het netwerk*

Dat het vormen van de netwerken in 2008-2009 vooruitgang laat zien, is als zodanig een mooie ontwikkeling. Dat de onderlinge samenwerking vervolgens vaak nog niet nader is geformaliseerd, wordt door de gesprekspartners bevestigd. Dat laat echter onverlet dat in veel regio's wel veel gaande is: zowel voor wat betreft de samenwerking tussen scholen onderling als bilateraal tussen samenwerkingsverbanden. Het zijn activiteiten die heel goed onderling, bilateraal afgestemd kunnen worden; je kunt zo 'bestuurlijke drukte' vermijden en toch gezamenlijk werken aan Passend Onderwijs.

Dit type afwegingen worden volgende de gesprekspartners in toenemende mate in de regio's gemaakt: hoe kom je tot een ontwikkeling van Passend Onderwijs die functioneel is, die leidt tot het beoogde doel, zonder dat daaromheen veel 'gedoe' ontstaat? Lang niet altijd worden deze activiteiten op niveau van het regionaal netwerk geformaliseerd, maar feitelijk wordt dan dus wel samengewerkt. Door in de ontwikkeling van Passend Onderwijs alleen te kijken naar datgene wat gebeurt en wordt verankerd op *niveau van het regionaal netwerk* – een kijkrichting die in het Invoeringsplan 2007 prevaleert – loopt men volgens de gesprekspartners het risico de ontwikkelingen die óók plaatsvinden op school- en samenwerkingsverbandniveau te missen.

4.2.2 *Een gefaseerde ontwikkeling*

In het conceptueel kader – ontleend aan het invoeringsplan 2007 – wordt geredeneerd dat partners in de regio een netwerk vormen, gaan samenwerken en vervolgens een inhoudelijke agenda formuleren, waar ook de betrokkenheid van personeel en ouders onderdeel van uitmaken. De gesprekspartners signaleren dat in de praktijk geen sprake is van een 'grote stappen, snel thuis' – proces, maar dat in plaats daarvan een proces optreedt van vele kleine stappen.

Enigszins geschematiseerd weergegeven, zien deze stappen er als volgt uit:

Kennismaken

- Nader kennismaken waar nodig
- Aftasten door middel van verkennende besprekingen

Vormen van een netwerk

- Akkoord bereiken over de volgende stap: startsubsidie aanvragen
- Intentieverklaring tot vorming van een regionaal netwerk: opstellen en ondertekenen
- Startsubsidie aanvragen en toegekend krijgen

Verkenning / inventarisatie

- Formuleren van volgende stap: nadere verkenning / inventarisatie
- Aanstellen van een 'trekker' of (externe) projectleider voor de uitvoering van de verkenning / inventarisatie
- Uitvoering van de verkenning / inventarisatie die moet uitmonden in een contourennotitie met daarin ook uitgangspunten voor een missie / visie

Aanzet tot een missie / visie

- Bespreken van de uitkomsten van de verkenning / inventarisatie
- Overeenstemming zien te bereiken over een contouren van een missie / visie

Het beeld van gesprekspartners is dat ná het doorlopen van deze stappen, de ontwikkeling van Passend Onderwijs *op niveau van het netwerk* meer inhoud, meer substantie krijgt. Dan kunnen namelijk ook de vele bilaterale activiteiten waarvan ook reeds sprake is, in de context van een gezamenlijk gedragen, regionaal ontwikkelingsperspectief op elkaar worden afgestemd en onderling worden verbonden. Met andere woorden: de échte inhoudelijke agenda ontstaat pas na en in samenhang met deze stappen. Daar waar nu soms al wel een inhoudelijke agenda is opgesteld, maar deze qua ontwikkeling nog niet is verankerd in een proces zoals hiervoor geschetst, zijn deze documenten vaak niet meer dan 'papier' en moet daar volgens de gesprekspartners in termen van de reële ontwikkeling nog niet al te veel waarde aan worden gehecht.

4.2.3 *Betrokkenheid personeel en ouders op niveau van het netwerk?*

Net zoals dat bij de nulmeting het geval was, blijft het kernpunt van het realiseren van betrokkenheid van personeel en ouders bij de ontwikkeling van passend onderwijs enigszins achter. De vraag is volgens de gesprekspartners ook of aan deze punten de komende periode gewerkt gaat worden, in de zin van: betrokkenheid realiseren *op het niveau van het regionaal netwerk*. Hun verwachting is dat die ontwikkeling achter zal blijven bij het in het Invoeringsplan 2007 geschetste verwachtingspatroon.

Dit betekent niet dat er géén sprake is van betrokkenheid van personeel en ouders bij Passend Onderwijs. Als voorbeeld wordt genoemd het invoeren van zorgadviesteams (ZAT's). Dat raakt aan het werk van álle docenten; reden waarom zij vaak nauw bij worden betrokken bij de invoering ervan in de school. Ook als het gaat om professionaliserings- en scholingstrajecten is volgens gesprekspartners vaak sprake van nauwe betrokkenheid bij de besluitvorming, zij het dat die dan loopt via de staande kanalen van medezeggenschap op schools- (PMR) en bovenschoolsniveau (PGMR). Voor de betrokkenheid van ouders zijn vergelijkbare voorbeelden te geven.

De meeste gesprekspartners zijn van mening dat scholen en hun besturen langs deze 'decentrale weg' werken aan de gewenste vorm van betrokkenheid; deze zal zich in mindere mate tonen op niveau van het regionaal netwerk. Enkele gesprekspartners betwijfelen of álle schoolbesturen werk maken van deze 'decent-

trale route'; zij geven aan dat het beter zou zijn aan regionaal netwerken de eis te stellen werk te maken van betrokkenheid van ouders en personeel op schools, bovenschools- én netwerkniveau.

4.2.4 *Passend onderwijs niet altijd eerste prioriteit*

De gesprekspartners signaleren ten slotte dat – ook al kan het traject Passend Onderwijs op breed draagvlak rekenen – het proces zelf in de scholen en hun besturen niet altijd de eerste prioriteit heeft. Dat komt mede doordat men vooral ook wil investeren in de *kwaliteit* van het onderwijs, in de school zelf: de (zeer) zwakke school móet sterk worden, en de sterke school nóg beter. Deze ontwikkeling wordt ook vanuit OCW gepropageerd, daarin ondersteund door kwaliteitsagenda's, bijbehorende gelden én een toezichtskader van de Inspectie. Er bestaat de neiging – zo signaleren de gesprekspartners – om deze schoolgerelateerde ontwikkeling voorrang te geven boven de ontwikkeling van Passend Onderwijs in het regionaal netwerk.

Tegelijkertijd signaleren zij dat het één wel degelijk ook met het ander samenhangt. Het kan zelfs ook contradictoir werken in het geval dat de ontwikkeling van 'kwaliteit' op schoolniveau samen gaat met het selecteren van leerlingen met minder zorgbehoefte. Het is zaak dat een dergelijke tendens opgepakt en bijgestuurd wordt op het niveau van het regionaal netwerk, maar als dat nog niet zo ver is ...

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Terug naar de onderzoeksvragen

Aan deze éénmeting zijn vier onderzoeksvragen ten grondslag gelegd. Op grond van de verzamelde data komen we tot de volgende antwoorden.

- 1 *Wat is begin 2009 de stand van zaken ten aanzien van de vijf eerder genoemde kernpunten van het geheel van regionale netwerken?*
- 2 *Op welke punten en in welke mate is voortgang geboekt ten opzichte van de nulmeting? Gaat men van A naar B?*

In hoofdstuk 2 is de stand van zaken per kernpunt beschreven en is waar mogelijk ook de ontwikkelingsrichting ten opzichte van de nulmeting aangegeven.

Voor wat betreft de vorming van regionale netwerken is ten opzichte van de nulmeting sprake van een duidelijke vooruitgang. In nagenoeg alle regio's heeft men begin 2009 onderling kennis gemaakt, een gezamenlijke intentieverklaring opgesteld en een startsubsidie aangevraagd. Begin 2008 was dit in aanmerkelijk minder regio's het geval. Dit betekent dat in een jaar tijd in veel regio's veel werk is verzet. De meeste regio's geven in de reflectie dan ook aan dat men trots is op het tempo waarmee en de open, constructieve sfeer waarin dit is gerealiseerd. De regio's zijn tevreden over de geboekte vooruitgang.

De samenwerking op netwerkniveau is ook sprake van een vooruitgang ten opzichte van de nulmeting, zij het (nog) iets minder dan bij de vorming van de netwerken. In meer netwerken zijn de partners onderling vormen van samenwerking aangegaan en heeft men ook afspraken daarover vastgelegd. De samenwerking met overige partners blijft hierbij nog achter, maar ook die vorm van samenwerking en formalisatie komt begin 2009 vaker voor dan een jaar geleden. In de reflectie geven regio's aan dat men ook trots is op de samenwerking die tussen scholen en samenwerkingsverbanden ('bilateraal') wordt gerealiseerd en die óók gaat over Passend Onderwijs. Deze activiteiten worden volgens gesprekspartners lang niet altijd verankerd op niveau van het regionaal netwerk; dit omdat dat qua functionaliteit veelal niet nodig is én omdat daarmee bestuurlijke drukte kan worden vermeden.

Over de gerealiseerde samenwerking – zowel bilateraal als op netwerkniveau – zijn de regio's tevreden.

De inhoudelijke agenda staat in veel regio's nog in de kinderschoenen. Voordat men zover is, zijn volgens de gesprekspartners eerst diverse procesmatige stappen aan de orde die lopen van:

- onderling kennismaken,
- het opstellen van een intentieverklaring,
- het aanvragen en verkrijgen van een startsubsidie,
- het formuleren van een nadere inventarisatie,
- het uitvoeren van de inventarisatie o.l.v. een trekker of (extern) projectleider
- en het verkennen van uitgangspunten voor een missie en visie (zie hoofdstuk 4).

Het doorlopen van deze processtappen vergt tijd, maar is volgens gesprekspartners wel noodzakelijk om te komen tot een gedragen agenda die ook een reële

weerspiegeling is van de ontwikkeling die men gezamenlijk in een regio voorstaat. In veel regio's zijn de eerste stappen in dit proces – de vorming van het netwerk – inmiddels gezet, maar dat betekent nog niet dat men overal al toe is aan het opstellen van zo'n agenda.

Desgevraagd geven de regio's aan dat het instellen van één loket voor integrale indicatiestelling hét thema is van hun inhoudelijke agenda, in die zin dat hierop recentelijk werkgroepen zijn ingesteld die dit thema nader aan het verkennen zijn. Op enige afstand worden ook de zorg voor doorlopende leerlijnen en versterking van de handelingsbekwaamheid van personeel als thema's vermeld.

Voor wat betreft de betrokkenheid van personeel is er ten opzichte van de nulmeting sprake van dat nu in meer regio's duidelijk is hoe deze wordt geregeld. Gesprekspartners signaleren echter dat dit meestal de 'decentrale route' inhoudt: betrokkenheid van het personeel wordt met name gerealiseerd in de activiteiten op schoolniveau en daar waar het gaat om besluitvorming over deskundigheidsbevordering en professionalisering via de reguliere lijnen van medezeggenschap. Die deskundigheidsbevordering en professionalisering zijn in 2009 duidelijk bij meer regio's aan de orde dan vorig jaar. Door gesprekspartners wordt betwijfeld of de komende periode door regio's een inzet wordt gepleegd in de richting van het realiseren van meer personele betrokkenheid *op netwerkniveau*. Dat zou volgens sommigen ook niet altijd nodig zijn, gelet op de betrokkenheid die decentraal al wordt gerealiseerd; andere gesprekspartners geven aan dat het wenselijk zou zijn aan regionale netwerken desondanks de eis te stellen voor personele betrokkenheid (decentraal én op netwerkniveau) te zorgen.

Het kernpunt van betrokkenheid van ouders laat ook enige voortuitgang zien in die zin dat ook hier sprake is van dat méér regio's duidelijk hebben hoe ze dit gaan regelen. Ook wordt in meer regio's dan in 2008 het geval was, gewerkt aan onafhankelijke individuele ondersteuning voor ouders en zijn daarover afspraken gemaakt. De voortuitgang spreekt echter niet tot de verbeelding, in die zin dat grote stappen voorwaarts zijn gezet.

De regio's geven in de reflectie duidelijk aan minder vaak tevreden te zijn over de voortgang op personele- en ouderbetrokkenheid dan dat zij tevreden zijn over de ontwikkeling op de andere drie kernpunten.

3 Hoe verhoudt het antwoord op de vragen 1 en 2 zich tot de ijkpunten die in onderlinge samenhang een beeld schetsen van de gewenste voortgang?

Het is mogelijk in termen van ijkpunten een analyse te maken op de verzamelde data. Hieruit vloeit een 'onderzoekersoordeel' voort over de voortgang van passend onderwijs. In hoofdstuk 4 is dit patroon geaggregeerd beschreven. Het laat het volgende zien

- in driekwart van de regio's (76%) zijn de regionaal netwerken inmiddels geformeerd; dit stadium heeft men kortom in de meeste regio's achter de rug; de aandacht kan nu gericht gaan worden op de volgende stappen
- in een kwart van de regio's is men al verder: daar is al sprake een vastere vorm van onderlinge samenwerking; in ruim de helft van de gevallen moet men hier óf nog aan beginnen (53%) óf is men er mee bezig dit voor elkaar e krijgen (14%)

- aan de inhoudelijke agenda moet ook in ruim de helft van het aantal regio's (57%) nog flink gewerkt worden; in een vijfde van de gevallen is de regio daar al wel mee bezig, in nog eens een vijfde heeft men de inhoudelijke agenda al klaar
- betrokkenheid van personeel en ouders moet in meer dan 60% van de regio's nog gerealiseerd gaan worden; men is er nog niet mee bezig óf heeft op dit kernpunt nog geen substantiële stappen gezet; in bijna 40% van de gevallen is men al wel bezig met het realiseren van personele betrokkenheid of is men daar al mee klaar; het realiseren van ouderbetrokkenheid blijft daar nog bij achter

4 Welke punten bevorderen dan wel belemmeren het boeken van de gewenste voortgang?

Desgevraagd geven de regio's aan dat bevorderend werken op het 'maken van meters':

- elkaar onderling goed kennen; daar waar men al eerder contact heeft en/of samenwerkt, is het boeken van voortgang ten aanzien van Passend Onderwijs eenvoudiger;
- zorgen voor overzichtelijkheid van 'de regio' (niet te groot) en beperken van het aantal betrokken partners (niet te veel);
- zorgen voor een projectmatige aanpak.

Als belemmerend worden genoemd:

- een te grote regio;
- te grote bestuurlijke complexiteit;
- bestuurlijk 'gedoe' zoals onderlinge weerstanden, koudwatervrees; vaak raakt dit aan onderlinge ervaringen in het verleden;
- regelgeving: onduidelijkheid over (de voorwaarden van) subsidies, experimenten en dergelijke.

De veronderstelling dat verschillen in visie op Passend Onderwijs tussen schoolsoorten belemmerend werkt op de ontwikkeling, blijkt op basis van de verrichte gevalsstudies (nog?) niet op te gaan. Daarvoor zijn er teveel verschillen in visie-ontwikkeling tussen regio's; bovendien is zowel binnen en vanuit de scholen als op niveau van de regionaal netwerken sprake van een sterk stapsgewijze visie-ontwikkeling van onderop. Eventuele verschillen worden pas zichtbaar als men aan de uitwerking van algemene kaders gaat beginnen. In dat uitwerkingsstadium is men in de meeste gevallen nog niet terechtgekomen.

5.2 Aanbevelingen

5.2.1 *De ontwikkeling van Passend Onderwijs*

Uit de éénmeting komt naar voren dat het gelet op de ontwikkeling van onderop anno 2009 verstandig is in twee opzichten het conceptueel kader dat in 2007 is neergelegd bij het Invoeringsplan Passend Onderwijs, nader tegen het licht te houden.

Ten eerste blijkt dat de stappen die gezet worden in de regio's, procesmatig fijnmaziger blijken zijn dan destijds nog werd gedacht en dat deze stappen – ondanks de inzet van velen – dan ook de nodige doorlooptijd kennen. Daar waar we nu zien dat dat geldt voor het vormen van de netwerken, is de verwachting gerechtvaardigd dat dit de komende periode – ceteris paribus - óók zal gelden voor het realiseren van samenwerking op netwerkniveau en het inrichten van een inhoudelijke agenda.

Ten tweede blijkt veel meer dan in het Invoeringsplan 2007 nog werd verondersteld sprake te zijn van een 'multi-level ontwikkeling'. Het is niet zo 'simpel' dat na kennismaking op netwerkniveau, de regio's van daaruit de regie nemen op het ontwikkelproces van Passend Onderwijs. Veel meer is sprake van een ontwikkeling waarin activiteiten op school- en samenwerkingsverbandsniveau worden gestimuleerd (en/of gecontinueerd) en dat men vervolgens op zoek gaat naar de vraag hóe deze ontwikkelingen passen in een gemeenschappelijk kader. Waarbij een tendens aanwezig is om te zoeken naar de meest functionele oplossing: wat past bij het niveau van het netwerk, wat 'hoort' bij de verbanden, wat is eigen aan de school? Er is kortom sprake van een proces van zoeken naar de juiste maat van 'subsidiariteit' van de niveaus. Deze ontwikkeling blijft buiten beeld als men naar Passend Onderwijs kijkt als een traject dat zich voornamelijk afspeelt op het niveau van de regionaal netwerken.

Beide punten tezamen genomen – de ontwikkeling van Passend Onderwijs is een fijnmaziger en een meer 'multi-level' proces dan verwacht – zouden verwerkt kunnen worden in een 'tweede generatie' Invoeringsplan dat recht doet aan de ontwikkelingsgang anno 2009.

5.2.2 *Het volgsysteem*

De aanbeveling voor het volgsysteem sluit hier naadloos op aan. Het verdient aanbeveling bij een volgende meting meer in te zoomen op de meer fijnmaziger processtappen die in de regio's aan de orde zijn én op de ontwikkelingen die in het kader van Passend Onderwijs óók plaatsvinden op het niveau van de scholen en samenwerkingsverbanden. Dat kan bijvoorbeeld plaatsvinden door aanvullend aan het voeren van gesprekken eerst data te verzamelen door middel van korte, webbased enquêtes onder scholen en coördinatoren. De resultaten van dergelijke enquêtes zouden vervolgens door gesprekspartners als input bij de gesprekken kunnen worden meegenomen.

Bijlage I Overzicht van gesprekken in regio's

De resultaten van deze meting van het volgsysteem zijn gebaseerd op gesprekken in regio's met regionaal netwerken. In onderstaande tabel is vermeld met welke regio's – lang de administratieve ingang van het swv vo – gesprek is gevoerd.

Nummer swv vo	Naam
10-1	IJssel-Vecht
10-2	Hardenberg
11-2	Oost Achterhoek
11-3	SWV Doetinchem e.o.
11-4	De Liemers
12-1	Apeldoorn
13-1	Arnhem, Veluwe, Betuwe
14-1	Nijmegen
15-2	Rivierenland
16-1	NO Veluwe
17-1/17-2	Ede/Barneveld/Veenendaal
18-1	Eemland
19-1	Zuid-Oost Utrecht
2-01	Groningen stad
2-02	Groningen, Provincie
2-03	Groningen stad
20-1	Utrecht
20-2	Zuid-Utrecht
22-1/22-2	Den Helder/Texel/Schagen
23-1	West-Friesland
24-1	N-Kennemerland
25-1	Midden-Kennemerland
26-1	Zuid-Kennemerland
27-1	Zaanstad
27-2	Waterland
28-1/28-2	Amsterdam
29-1	Amstelland en de Meerlanden
29-3	Leiden
30-1	't Gooi
3-01	Midden en Oost Friesland
3-02	Friesland NW en NO
3-02	Friesland ZW
3-03	Noord-West Friesland
3-04	Zuid-Friesland
31-1	Duin- en Bollenstreek
33-1	Woerden-Montfoort
33-3	Midden Holland en Rijnstreek i.c. Rijnstreek
33-3	Midden Holland en Rijnstreek i.c. Midden Holland
34-3	Zuid-Holland West
34-4	Zoetermeer
35-1	vo Westland

36-2	Delft
37-1/37-2/37-3/37-4	Regio Rotterdam
37-2	Reformatorisch SWV
38-1	Nwe Waterweg Noord
39-1	Voorne-Putten
4-01	Noord-Midden Drenthe
4-02	Zuid-Oost Drenthe
4-03	Zuid-West Drenthe
40-1	Oost IJsselmonde
40-2	Dordrecht
40-3	Goeree-Overflakkee
41-1	Gorinchem/Leerdam
42-1/42-2/42-3	Zeeland
43-1	Bergen op zoom
43-2	Roosendaal
44-1	Breda
45-1	Midden-Brabant
46-1	de Meierij
47-1	Noord-Oost Brabant
48-1	Eindhoven/Kempenland
5-00	Almere
5-02	Emmeloord e.o.
5-03	Lelystad
50-1	Helmond
51-1	Noord-Limburg
52-1	Midden-Limburg Oost
52-2	Weert
53-1/54-1/55-1	Zuid-Limburg
56-0	De Langstraat
6-01/7-01	Twente
8-03	Berkelland
9-01	Zutphen
9-03	Deventer

Bijlage II Overzicht regionale netwerken voorjaar 2009

Regio nr	naam regio	nr SVW PO	naam SWV PO	nr SVW VO	Naam SWV VO	nr REC	naam REC
1	IJssel-Vecht	1008	ZWOLLE	10-1	IJssel-Vecht	2-1	REC Noord Nederland 2-1
		1605	KAMPEN E.O.			3-2	REC 3-2
		0902	SALLAND			4-3	REC Oost Nederland 4-3
2	Hardenberg	1006	OAC REGIO HARDENBERG	10-2	Hardenberg	2-1	REC Noord Nederland 2-1
		1007	SWV RONDON DE VONDER			4-3	REC Oost Nederland 4-3
		1001	CHRISTELIJK FEDERATIEF SAMENWERKINGSVERBAND			3-3	REC De 4 Provincien
3	Oost Achterhoek	1103	LICHTENVOORDE	11-2	Oost Achterhoek	2-6	REC ZeON 2-6
		1104	Brevoordt			4-3	REC Oost Nederland 4-3
						3-5	REC Groot Gelre 3-5
4	SWV Doetinchem e.o.	1105	DOETINCHEM E.O.	11-3	SWV Doetinchem e.o.	4-3	REC Oost Nederland 4-3
						3-5	REC Groot Gelre 3-5
5	De Liemers	1101	DE LIEMERS	11-4	de Liemers	4-13	REC 4-13 Vierland
						2-6	REC ZeON 2-6
						3-5	REC Groot Gelre 3-5
6	Apeldoorn	1201	APELDOORN	12-1	Apeldoorn	2-6	REC ZeON 2-6
		1205	OOST VELUWE			3-5	REC Groot Gelre 3-5
						4-3	REC Oost Nederland 4-3
7	Arnhem, Veluwe, Betuwe	1402	SWV OVER BETUWE SVOB	13-1	Arnhem, Veluwe, Betuwe	2-6	REC ZeON 2-6
		1302	ARNHEME.O			3-5	REC Groot Gelre 3-5
		1304	RK SAMENWERKINGSVERBAND DELTA			4-13	REC 4-13 Vierland
		1301	WSNS VERBAND ARNHEM E.O.				
8	Nijmegen	4704	LAND VAN CUIJK / WSNS Veghel	14-1	Nijmegen	4-13	REC 4-13 Vierland
		1401	NIJMEGEN E.O.			2-6	REC ZeON 2-6
		1403	WIJCHEN			3-16	REC Rivierenland 3-16
		1503	MAAS EN WAAL				
10	NW Veluwe	1604	NIJKERK-PUTTEN	16-1	NO Veluwe	4-3	REC Oost Nederland 4-3
		1601	BOSON			3-3	REC De 4 Provincien
		0510	HARDERWIJK 3 (DRIELUIK)			4-20	REC Flevoland 4-20
		1205	Oost Veluwe			2-1	REC Noord Nederland 2-1
						4-4	REC 't Gooi, Utrecht, W-Veluwe 4-4

12	Ede/Barneveld/Veenendaal	1702	EDE WAGENINGEN	17-1	Ede	4-13	REC 4-13 Vierland
		1703	BARNEVELD E.O.	17-2	Barneveld/Veenendaal	4-4	REC 't Gooi, Utrecht, W-Veluwe 4-4
		1705	EDE-WAGENINGEN E.O.			3-5	REC Groot Gelre 3-5
		1704	FED SWV WSNS VEENENDAAL EO			3-6	REC REaCtys Midden-Nederland 3-6
		1301	WNS VERBAND ARNHEM E.O.				
		1701	EDE				
13	Eemland	1801	NIEUW INTERZUILAIR SWV (NIS) Amersfoort	18-1	Eemland	3-6	REC REaCtys Midden-Nederland 3-6
		1803	EEMLAND			4-4	REC 't Gooi, Utrecht, W-Veluwe 4-4
14	Zuid-Oost Utrecht	1902	ZORGGEBUNDELD	19-1	Zuid-Oost Utrecht	2-8	REC MZW 2-8
		5602	LANDELIJK VRIJE SCHOLEN			3-6	REC REaCtys Midden-Nederland 3-6
		1909	DE BILT			4-4	REC 't Gooi, Utrecht, W-Veluwe 4-4
		1903	WIJK BIJ DUURSTEDEN				
		1901	PC ZEIST				
15	Groningen stad	0207	STAD GRONINGEN EO NOORD DRENTHE	2-01	Groningen stad	1	VISIO (Haren / Noord Nederland)
						3-1	REC Noordoost Nederland 3-1
						2-1	REC Noord Nederland 2-1
						4-1	REC RENN4
16	Groningen, Provincie	0208	Z-O GRONINGEN	2-02	Groningen, Provincie	4-1	REC RENN4
		0104	VEENDAM E.O.			1	VISIO (Haren / Noord Nederland)
		0103	GRONINGEN			2-1	REC Noord Nederland 2-1
		0207	STAD GRONINGEN EO NOORD DRENTHE			3-1	REC Noordoost Nederland 3-1
		0204	SWV EEMSMOND- NOORD GRONINGEN				
		0102	SWV STADSKANAAL EO / GEM STADSKANAAL				
		0210	HOOGZAND-SAPPEMEER-SLOCHTEREN				
		0209	EEMSMOND				
		0211	NOORD-GRONINGEN				
		0307	DRACHTEN E.O.				
		0206	WESTERKWARTIER				
		0101	SWV OOSTELIJK GRONINGEN (perspectief)				

17	Groningen stad	0203	GRONINGEN (Stad en Ommeland Openb. Ond.	2-03	Groningen stad	3-1	REC Noordoost Nederland 3-1
		0201	GRONINGEN (Stad en Ommeland)			2-1	REC Noord Nederland 2-1
		0211	NOORD-GRONINGEN			4-1	REC RENN4
						1	VISIO (Haren / Noord Nederland)
18	Utrecht	2002	UTRECHT-STAD	20-1	Utrecht	2-8	REC MZW 2-8
		2001	UTRECHT EN WESTBROEK			4-4	REC 't Gooi, Utrecht, W-Veluwe 4-4
		2003	UTRECHT			3-6	REC REaCtys Midden-Nederland 3-6
19	Zuid- Utrecht	1906	HOUTEN	20-2	Zuid- Utrecht	4-4	REC 't Gooi, Utrecht, W-Veluwe 4-4
		4103	VIANEN E.O.			2-8	REC MZW 2-8
		2101	NIEUWEGEIN			3-6	REC REaCtys Midden-Nederland 3-6
		2102	ZUID-WEST UTRECHT				
20	Den Helder/Texel	2202	Samenwerkingsverband Primair Onderwijs Kop van Noord-Holland	22-1	Den Helder/Texel	3-7	REC Noord Holland Noord
						4-5	REC Noord Holland 4-5
						2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
21	Schagen	2202	Samenwerkingsverband Primair Onderwijs Kop van Noord-Holland	22-2	Schagen	4-5	REC Noord Holland 4-5
						2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
						3-7	REC Noord Holland Noord
22	West-Friesland	2303	HOORN 2	23-1	West-Friesland	2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
		2301	DE STREEK			3-7	REC Noord Holland Noord
		2302	HOORN 1			4-5	REC Noord Holland 4-5
23	N-Kennemerland	2401	HEERHUGOWAARD E.O	24-1	N-Kennemerland	3-7	REC Noord Holland Noord
		2403	SWV ALKMAAR EO			2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
		2402	ALKMAAR E.O.			4-5	REC Noord Holland 4-5
24	Midden-Kennemerland	2502	IJMOND ZUID	25-1	Midden-Kennemerland	4-5	REC Noord Holland 4-5
		2504	IJMOND-NOORD			3-7	REC Noord Holland Noord
						2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
25	Zuid-Kennemerland	2603	ZUID KENNEMERLAND	26-1	Zuid-Kennemerland	3-7	REC Noord Holland Noord
		2502	IJMOND ZUID			4-5	REC Noord Holland 4-5
						2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
26	Zaanstad	2701	OPENB EN ALG BIJZ ONDERW ZAA NSTREEK	27-1	Zaanstad	4-6	REC Amsterdam 4-6
		2703	ZAA NSTREEK			3-7	REC Noord-Holland Noord
27	Waterland	2705	Stichting Samenwerkingsverband Primair Onderwijs Waterland	27-2	Waterland	2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
						4-6	REC Amsterdam 4-6
						3-7	REC Noord Holland Noord

29	Amsterdam-Centrum	2803	AMSTERDAM	28-1	Amsterdam-Noord	2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
		2805	SWV 2805	28-2	Amsterdam-Centrum	3-7	REC Noord Holland Noord
		2802	AMSTERDAM WEST			4-6	REC Amsterdam 4-6
		3003	T GOOI-WEST				
		2804	AMSTERDAM Z-O				
		5607	ZUID-WEST				
		2801	AMSTERDAM ZUID				
30	Amstelland en de Meerlanden	2903	SWV AMSTELVEEN-OUDER AMSTEL	29-1	Amstelland en de Meerlanden	2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
		2902	LIEMEER/DE RONDE VENEN/UITHOORN			2-8	REC MZW 2-8
		2901	HAARLEMMERMEER			4-6	REC Amsterdam 4-6
						3-6	REC REaCtys Midden-Nederland 3-6
						4-4	REC 't Gooi, Utrecht, W-Veluwe 4-4
31	Leiden	3201	SWV REGIO LEIDEN	29-3	Leiden	4-19	REC 4-19 West
						3-9	REC Zuid Holland Noord 3-9
32	Midden en Oost Friesland	0306	WESTSTELLINGWERF	3-01	Midden en Oost Friesland	3-2	REC 3-2
		0307	DRACHTEN E.O.			2-1	REC Noord Nederland 2-1
		0303	ZUID-OOST FRIESLAND			4-1	REC RENN4
34	Noord-West Friesland	0313	OPSTERLAND	3-03	Noord-West Friesland	2-1	REC Noord Nederland 2-1
		0309	Samenwerkingsverband Het Spectrum			4-1	REC RENN4
		0308	FRIESLAND			3-2	REC 3-2
35	Zuid-Friesland	0306	WESTSTELLINGWERF	3-04	Zuid-Friesland	4-3	REC Oost Nederland 4-3
		5606	NOORD (Geref SWV PO)			3-2	REC 3-2
		0308	FRIESLAND			4-1	REC RENN4
		0304	HEERENVEEN				
36	t Gooi	3003	T GOOI-WEST	30-1	t Gooi	3-6	REC REaCtys Midden-Nederland 3-6
		3001	GOOI EN VECHTSTREEK			4-4	REC 't Gooi, Utrecht, W-Veluwe 4-4
37	Duin- en Bollenstreek	3102	DUIN EN BOLLENSTREEK	31-1	Duin- en Bollenstreek	3-9	REC Zuid Holland Noord 3-9
		3101	KATWIJK, RIJNSBURG, VALKENBURG			4-19	REC 4-19 West
						2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
38	Woerden-Montfoort	3305	WOERDEN E.O. ('Passaat')	33-1	Woerden-Montfoort	2-8	REC MZW 2-8
						3-6	REC REaCtys Midden-Nederland 3-6
						4-4	REC 't Gooi, Utrecht, W-Veluwe 4-4

39	Midden Holland en Rijnstreek, subregio Rijnstreek	3302	BOSKOOP E.O.	33-3	Midden Holland en Rijnstreek	3-9	REC Zuid Holland Noord 3-9
						4-19	REC 4-19 West
						2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
						4-9	REC Rijndrecht 4-9
40	Zuid-Holland West	3403	RIJSWIJK E.O.	34-3	Zuid-Holland West	4-19	REC 4-19 West
		3405	Federatie SWV WSNS Regio 34-05 rijswijk leidschendam voorburg			3-10	REC Zuid-Holland Midden Cluster 3
		5604	VRIJE SCHOLEN RONDON TOBIAS DEN HAAG			3-9	REC Zuid Holland Noord 3-9
		3504	DEN HAAG (NBS)			2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
		3505	Interzuilair samenwerkingsverband WSNS Leidschenveen-Ypenburg 3505				
		3501	DEN HAAG (SCO Lucas)				
		3502	DEN HAAG (SCOH)				
		3503	DEN HAAG OPENBAAR				
41	Zoetermeer	3407	ZOETERMEER E.O.	34-4	Zoetermeer	2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
		3402	ZOETERMEER E.O.			4-19	REC 4-19 West
		3404	ZOETERMEER E.O.			3-10	REC Zuid-Holland Midden Cluster 3
42	VO Westland	3601	FSPOW (Westland)	35-1	VO Westland	3-10	REC Zuid-Holland Midden Cluster 3
						2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
						4-19	REC 4-19 West
43	Delft	3602	DELFT E.O.	36-2	Delft (t.a.v. T. Klooster)	3-10	REC Zuid-Holland Midden Cluster 3
		3603	Federatie Swv WSNS 34-05			2-2	REC 2-2 Holland Flevoland
						4-19	REC 4-19 West
44	Zuid-West Nederland	3903	LEK EN IJSSEL	37-1	Zuid-West Nederland	4-9	REC Rijndrecht 4-9
		4004	HOEKSCHE WAARD	37-3	Zuid-West Nederland	3-12	REC Zuid Holland Zuid De Nachtegaal 3-12
		3702	VER FEDERATIEF SAMENWERKINGSVERBAND R'DAM	37-4	Zuid-West Nederland	1	VISIO (Haren / Noord Nederland)
		4006	HOEKSCHE WAARD PC/RK	37-5	Zuid-West Nederland	2-8	REC MZW 2-8
		3908	IJSSEL EN LEK				
		3905	RIDDERKERK EN BARENDRECHT INTERZ.				
		3701	VER FEDERATIEF SAMENWERKINGSVERBAND R'DAM				
		3904	RIDDERKERK, BARENDRECHT E.O.				

45	Reformatorisch SWV	3301	GOUDA	37-2	Reformatorisch SWV	3-2	REC 3-2
		1701	EDE			3-13	REC Zeeland 3-13
		4201	REFORMATORISCH SWV REGIO ZEELAND			3-5	REC Groot Gelre 3-5
		5601	CHR.SCH.OP GER.GRONDSL.			3-12	REC Zuid Holland Zuid De Nachtegaal 3-12
		1003	REF.SWV ZWOLLE			3-10	REC Zuid-Holland Midden Cluster 3
		3901	BARENDRECHT				
50	Voorne-Putten	3901	BARENDRECHT	39-1	Voorne-Putten	2-8	REC MZW 2-8
		3906	BERNISSE E.O.			4-9	REC Rijndrecht 4-9
		3907	SPIJKENISSE			3-12	REC Zuid Holland Zuid De Nachtegaal 3-12
		3702	VER FEDERATIEF SAMEN- WERKINGSVERBAND R'DAM				
		3902	SPIJKENISSE E.O.				
51	Noord-Midden Drenthe	0408	SWV Assen en omstreken	4-01	Noord-Midden Drenthe	4-1	REC RENN4
		0401	CHR.SWV NOORD MID- DEN			2-1	REC Noord Nederland 2-1
		0404	RODEN-LEEK			3-1	REC Noordoost Nederland 3-1
52	Zuid-Oost Drenthe	0403	P.C.ZUID OOST DRENTHE	4-02	Zuid-Oost Drenthe	4-1	REC RENN4
		0405	ZUIDOOST DRENTHE			2-1	REC Noord Nederland 2-1
		0409	DRENTHE			3-1	REC Noordoost Nederland 3-1
53	Zuid-West Drenthe	0406	SWV DRENTHE-ZUID	4-03	Zuid-West Drenthe	4-3	REC Oost Nederland 4-3
		0504	N.O.P. EN NOORD-WEST OVERIJSEL			4-1	REC RENN4
		1009	BURG. VOETELINK			3-2	REC 3-2
		5608	OVERIJSEL				
		0402	ZUID-WEST DRENTHE				
		1003	REF.SWV ZWOLLE				
		0407	MEPPEL E.O.				
55	Dordrecht	4007	DORDRECHT	40-1	Oost IJsselmonde	4-9	REC Rijndrecht 4-9
		4003	OPENBAAR SWV WSNS			2-8	REC MZW 2-8
		4001	OOST IJSSELMONDE			3-12	REC Zuid Holland Zuid De Nachtegaal 3-12
56	Goeree-Overflakkee	4008	P.C. SCHOLEN ROND IRE- NESCHOOL	40-3	Goeree-Overflakkee	3-12	REC Zuid Holland Zuid De Nachtegaal 3-12
		4002	INTERZUILAIR GOEREE- OVERFLAKKEE				
57	Gorinchem/Leerdam	4107	OPENBAAR EN BIJZONDER NEUTRAAL (Fed swv)	41-1	Gorinchem/Leerdam	4-9	REC Rijndrecht 4-9
		4103	VIANEN E.O.			3-12	REC Zuid Holland Zuid De Nachtegaal 3-12
		4102	GORINCHEM E.O.				
58	Walcheren	4203	WALCHEREN	42-1	Walcheren	3-13	REC Zeeland 3-13
		4201	REFORMATORISCH SWV REGIO ZEELAND				

59	Oosterscheldegebied	4202	SCHOUWEN-DUIVELAND	42-2	Oosterscheldegebied	3-13	REC Zeeland 3-13
		4205	BEVELANDEN				
60	Zeeuws-Vlaanderen	4206	WSNS ZEEUWS-VLAANDEREN	42-3	Zeeuws-Vlaanderen	2-8	REC MZW 2-8
61	Bergen op zoom	4301	BERGEN OP ZOOM	43-1	Bergen op zoom	4-10	REC West Brabant/Zeeland 4-10
62	Roosendaal	4302	ROOSENDAAL	43-2	Roosendaal	4-10	REC West Brabant/Zeeland 4-10
		4406	ZEVENBERGEN			3-22	REC West Brabant 3-22
63	Breda	4402	GILZE EN RIJEN	44-1	Breda	3-22	REC West Brabant 3-22
		4408	samenwerkingsverband wsns vierenveertignulacht			4-10	REC West Brabant/Zeeland 4-10
		4407	ETTEN-LEUR				
		4406	ZEVENBERGEN				
		4405	Stichting Samenwerkingsverbandk WSNS Mark en AA				
		4404	LAND VAN NASSAU				
		4401	OOSTERHOUT				
		4403	DONGEN/OOSTERHOUT				
64	Midden-Brabant	4508	BUMO	45-1	Midden-Brabant	3-19	REC Midden Brabant 3-19
		4903	BLADEL E.O.				
		4504	TILBURG-WEST				
		4403	DONGEN/OOSTERHOUT				
		4507	G.A.R.T. (goirle, alphen, riel en tilburg)				
65	de Meierij	4603	SCHIJNDEL	46-1	de Meierij	4-18	REC 4-18 Oost Noord-Brabant
		4604	DEN BOSCH CENTR/ZUID			2-6	REC ZeON 2-6
		4602	BOXTEL E.O.			3-17	REC Brabant Noord Oost 3-17
		4601	VUGHT E.O.				
66	Noord-Oost Brabant	4702	SWV PRIMAIR ONDERWIJS MAASLAND (spom)	47-1	Noord-Oost Brabant	2-6	REC ZeON 2-6
		4703	UDEN			4-13	REC 4-13 Vierland
		4704	LAND VAN CUIJK / WSNS Veghel			3-16	REC Rivierenland 3-16
		4701	SAMENWERKINGSVERBAND REGIO VEGHEL			4-18	REC 4-18 Oost Noord-Brabant
						3-17	REC Brabant Noord Oost 3-17
67	Eindhoven/Kempenland	4903	BLADEL E.O.	48-1	Eindhoven/Kempenland	2-6	REC ZeON 2-6
		4902	VALKENSWAARD E.O.			3-18	REC Zuidoost Brabant 3-18
		4901	VELDHOVEN			4-18	REC 4-18 Oost Noord-Brabant
		4802	EINDHOVEN E.O.				

68	Almere	0508	ALMERE	5-00	Almere	4-20	REC Flevoland 4-20
		0512	FLEVOLAND				
69	Emmeloord e.o.	5609	GER.PRIM.OND.REGIO MIDDEN	5-02	Emmeloord e.o.	4-20	REC Flevoland 4-20
						2-1	REC Noord Nederland 2-1
						3-2	REC 3-2
70	Lelystad	0501	LELYSTAD	5-03	Lelystad	2-1	REC Noord Nederland 2-1
		0503	LELYSTAD			3-6	REC REaCtys Midden-Nederland 3-6
						4-20	REC Flevoland 4-20
71	Helmond	4801	GELDROP E.O.	50-1	Helmond	4-18	REC 4-18 Oost Noord-Brabant
		5003	HELMOND-MIERLO			2-6	REC ZeON 2-6
		5002	GEMERT E.O.(bakel laar-beek)			3-18	REC Zuidoost Brabant 3-18
		5001	FEDERATIEF SWV ASTEN DEURNE				
72	Noord-Limburg	5104	HORST	51-1	Noord-Limburg	2-6	REC ZeON 2-6
		5106	SWV WSNS Baarlo-Blerick			4-17	REC 4-17 DiRECT
		5103	VENRAY			3-23	REC Limburg 3-23
		5102	GENNEP				
		5101	TEGELEN				
		5105	HELDEN				
		5107	VENLO				
73	Midden-Limburg Oost	5201	SWV WSNS Swalm en Roer	52-1	Midden-Limburg Oost	3-23	REC Limburg 3-23
						2-6	REC ZeON 2-6
						4-17	REC 4-17 DiRECT
74	Weert	5204	SWV WSNS Leudal en Thornerkwartier	52-2	Weert	2-6	REC ZeON 2-6
		5202	WEERT E.O.			4-17	REC 4-17 DiRECT
						3-23	REC Limburg 3-23
75	Geleen	5301	Federatief samenwerkingsverband Westelijke Mijnstreek (sittard / geleen etc)	53-1	Geleen	4-16	REC 4-16 Zuid-Limburg
77	Maastricht	5401	ZUIDELIJKE ZUID LIMBURG	54-1	Maastricht	4-16	REC 4-16 Zuid-Limburg
						3-23	REC Limburg 3-23
78	Oostelijk Zuid Limburg	5504	VOERENDAAL-NUTH-HEERLEN	55-1	Oostelijk Zuid Limburg	3-23	REC Limburg 3-23
		5501	HOENS-BROEK/BRUNSSUM/ONDER BANKEN E.O.			4-16	REC 4-16 Zuid-Limburg
		5503	KERKRADE/SIMPELVELD			2-6	REC ZeON 2-6
		5502	LANDGRAAF				
		5602	LANDELIJK VRIJE SCHOLEN				
79	De Langstraat	4509	Stichting Samenwerkingsverband WSNS Heusden	56-0	De Langstraat	3-18	REC Zuidoost Brabant 3-18
		4502	DE LANGSTRAAT				

80	Almelo	0603	NIJVERDAL E.O.	6-01	Almelo	4-3	REC Oost Nederland 4-3
		0601	NOORD TWENTE			3-4	REC Oostmarke
		0602	P.C. RIJSSEN E.O.			2-6	REC ZeON 2-6
		0606	ALMELO				
		0605	NOORD-TWENTE				
81	Twente	0603	NIJVERDAL E.O.	7-01	Twente	3-4	REC Oostmarke
		0802	SWV/WSNS 802 HAAKSBERGEN			4-3	REC Oost Nederland 4-3
		0701	STICHTING SWV 701			2-6	REC ZeON 2-6
		0803	ENSCHDEDE				
		0804	ENSCHDEDESE SCH VER				
		0805	OLDENZAAL				
		0606	ALMELO				
		0605	NOORD-TWENTE				
		0602	P.C. RIJSSEN E.O.				
		0601	NOORD TWENTE				
83	Zutphen	1205	Oost Veluwe	9-01	Zutphen	4-3	REC Oost Nederland 4-3
		0903	WSNS REGIO ZUTPHEN			3-5	REC Groot Gelre 3-5
84	Deventer	0904	DEVENTER E.O.	9-03	Deventer	3-5	REC Groot Gelre 3-5
						4-3	REC Oost Nederland 4-3
85	Berkelland	0806	B.R.E.N.D. Berkeldal	8-03	Berkelland	3-5	REC Groot Gelre 3-5
86	Rivierenland	1502	REGIO TIEL	15-2	Rivierenland	4-13	REC 4-13 Vierland
		1501	CULEMBORG E.O.			3-16	REC Rivierenland 3-16
32	Midden en Oost Friesland	0306	WESTSTELLINGWERF	2-01	Groningen stad	3-2	REC 3-2
		0307	DRACHTEN E.O.			2-1	REC Noord Nederland 2-1
		0303	ZUID-OOST FRIESLAND			4-1	REC RENN4
33	Friesland NW en NO	0301	NOORD-WEST FRIESLAND	3-02	Friesland	3-2	REC 3-2
		0313	OPSTERLAND			2-1	REC Noord Nederland 2-1
		0308	FRIESLAND			4-1	REC RENN4
		0312	N.O. FRIESLAND				
87	Midden Holland en Rijnstreek, subregio Midden Holland	3308-1	GOUDA E.O.	33-3	Midden Holland en Rijnstreek	2-8	REC MZW 2-8
		3307	MIDDEN-HOLLAND			4-9	REC Rijndrecht 4-9
		3304	GOUDA E.O.			3-10	REC Zuid-Holland Midden Cluster 3
						4-19	REC 4-19 West
88	Friesland ZW	0311	Stichting Samenwerkingsverband Primair Onderwijs Zuidwest Friesland	3-02	Friesland	4-1	REC RENN4
		0308	FRIESLAND			3-2	REC 3-2
		0302	SNEEK (Z-W FRIESLAND)				

Bijlage III Overzicht van swv's zonder vermelding

nr SWV PO	naam SWV PO	Ook in 2008
0507	DRONTEN	*
0702	HENGELO	
1004	DE BRUG	
1005	DE BRUG	
1010	Samenwerkingsverband de Stroming	
1303	RHEDEN E.O. (SDRR)	
1404	BEUNINGEN	
1405	GHUM	
1504	ZALTBOMMEL E.O.	
1602	SOPO	*
2702	WATERLAND	
3401	SWV WASSENAAR	
5203	SWV WSNS Echt en omstreken	*

Bijlage IV IJkpunten

Vorming regionaal netwerk:

- Nog niet gerealiseerd:
 1. er is nog geen sprake van een (zelf-verklaard) regionaal netwerk;
- Gerealiseerd:
 1. er is sprake van een zelfverklaard regionaal netwerk, en
 2. naast onderwijspartners nemen ook andere (zorg)partners deel, en
 3. de fase van kennismaking is achter de rug, en
 4. er zijn afspraken gemaakt om elkaar regelmatig i.h.k.v passend onderwijs te ontmoeten in meer formele setting;
 5. voldoende voorwaarde: er is sprake van een aanvraag startsubsidie, veldinitiatief of experiment
- bezig met realisatie:
 1. er is sprake van een (zelf-verklaard) regionaal netwerk, en
 2. aan een van de voorwaarden 2-4 bij Gerealiseerd is niet voldaan.

Samenwerking:

- Nog niet gerealiseerd:
 1. intensiteit samenwerking onderwijspartners: niet meer dan kennismaken of verkennen
- Gerealiseerd:
 1. intensiteit samenwerking onderwijspartners: samenwerken of integreren (meer dan kennismaken / verkennen / afstemmen)
 2. intensiteit samenwerking niet-onderwijspartners: samenwerken of integreren of afstemmen (meer dan kennismaken / verkennen)
 3. samenwerking onderwijspartners onderling is vastgelegd
 4. goede afspraken tussen onderwijspartners over ieders taken en verantwoordelijkheden
- bezig met realisatie:
 1. intensiteit samenwerking onderwijspartners: meer dan kennismaken of verkennen
 2. aan een van de voorwaarden 2-4 bij Gerealiseerd is niet voldaan

Inhoudelijke agenda:

- Nog niet gerealiseerd:
 1. er is in de regio nog geen sprake van een missie en visie
- Gerealiseerd:
 1. er is in de regio sprake van een missie en visie, en
 2. deze missie en visie wordt door alle bij het regionale netwerk betrokken partijen in dezelfde mate onderschreven, en
 3. op basis van de missie en visie zijn enkele concrete doelen geformuleerd die men binnen het kader van passend onderwijs wil bereiken, tegen de achtergrond van de problematiek die aan passend onderwijs ten grondslag ligt (minimaal 3), en
 4. er zijn enkele thema's benoemd die de inhoudelijke agenda domineren, en
 5. minimaal één van deze thema's is de fase van de verkenning, formuleren streefbeeld en creëren draagvlak voorbij
- bezig met realisatie:
 1. er is in de regio sprake van een missie en visie
 2. aan een van de voorwaarden 2-5 bij Gerealiseerd is niet voldaan

Betrokkenheid onderwijs- en onderwijsondersteunend personeel

- Nog niet gerealiseerd:
 1. er zijn in de regio nog geen afspraken gemaakt over de manier waarop betrokkenheid van het personeel bij de uitwerking van passend onderwijs wordt geregeld, en

2. het regionaal netwerk beschikt niet over voldoende basisinformatie ten aanzien van de deskundigheid en handelingsbekwaamheid van het personeel om een plan van aanpak 'ondersteuning personeel' op te stellen
- Gerealiseerd
 1. er zijn in de regio afspraken gemaakt over de manier waarop betrokkenheid van het personeel bij de uitwerking van passend onderwijs wordt geregeld, en
 2. het regionaal netwerk beschikt over voldoende basisinformatie ten aanzien van de deskundigheid en handelingsbekwaamheid van het personeel om een plan van aanpak 'ondersteuning personeel' op te stellen
 - bezig met realisatie:
 1. aan een van beide criteria bij Gerealiseerd wordt niet voldaan

Betrokkenheid ouders

- Nog niet gerealiseerd:
 1. er zijn binnen het regionaal netwerk nog geen afspraken gemaakt over de manier waarop ouders individuele ondersteuning kunnen krijgen bij onder meer het vaststellen van passend onderwijszorgaanbod aan hun kind, en
 2. er zijn evenmin afspraken gemaakt over de manier waarop betrokkenheid van de ouders bij de uitwerking van passend onderwijs wordt geregeld
- Gerealiseerd:
 1. er zijn binnen het regionaal netwerk afspraken gemaakt over de manier waarop ouders individuele ondersteuning kunnen krijgen bij onder meer het vaststellen van passend onderwijszorgaanbod aan hun kind, en
 2. er zijn ook afspraken gemaakt over de manier waarop betrokkenheid van de ouders bij de uitwerking van passend onderwijs wordt geregeld
- bezig met realisatie:
 1. aan een van beide criteria bij Gerealiseerd wordt niet voldaan

Bijlage V Gesprekspartners

Aan het onderzoek hebben als gesprekspartner de volgende personen meegewerkt:

Gerard Bouma
Martin Franken
Marcel de Groot
Ward Habets
Henk Hendriks
Fred Huijboom
Jannie Lammers
Rita van der Meulen
Saskia Mulder
Wim Nederlof
Henk Norder
Anna Schipper
Leon Winkels